
Predrag D. Stanković

TREPERENJE VREMENA

Predrag D. Stanković

TREPERENJE VREMENA

Beograd, zima 2015/16

Predrag D. Stanković

TREPERENJE VREMENA
Copyright©2015/16 Predrag D. Stanković

XX – XXI vek

Hegelova konstatacija u vidu pitanja 'da nema ništa dosadnije od pukog iznošenja mišljenja filozofa kroz istoriju' i ništa besmislenije i jalovije od opisivanja i dopunjavanja njihovih mišljenja anegdotama i dosetkama, govori nam vrlo mnogo o njegovom stavu prema filozofiji uopšte. Govori o njenoj suštinskoj ozbiljnosti u odnosu na čovekov život uopšte.

Uz dodatak lične interpretacije, govori o potrebi da se u iznošenju mišljenja uvek nalazi i lični ton, s polazišta da je iznošenje filozofije u isto vreme suštinski iznošenje opšteg, ali s jakim pečatom ličnog, u stalnoj borbi i iznalaženju, kao lični dijalog. Ne zaboravljajući i stalno predočavajući sebi tvrđenje Fichtea da čovek bira onu filozofiju primerenu svom karakteru, znači svojim afinitetima, mislilac treba ovoga da bude stalno svestan i da shodno tome vodi dijalog u sebi sa sobom i sa spoljnim svetom, stvarajući iznova svoje mišljenje a time i sebe. Gradeći na taj način sebe i svoj odnos sa svetom i samim sobom, mislilac bi trebalo da gradi sve objektivniji misaoni svet, kako po svom obimu tako i suštini.

U prethodnoj konstataciji duboko počiva zatomljena misao da je filozofija s obzirom da niče iz čoveka kao mišljenje, primerena svakom čoveku bez obzira na raznorazne istorijske podele. Do ovakve konstatacije *mišljenje* je, ipak, moralo da prebrodi visoke i čvrste prepreke u vidu samonegiranja sopstvenih vrednosti. Put je ipak bio samo jedan jer, radilo se uvek o *čoveku*.

Treperenje vremena!

Čovek ne samo da misli već i oseća, tako da...

...autentično možemo govoriti samo o svom sopstvenom vremenu. Činjenično ono može da se slaže s vremenom mnogih, ali u pogledu doživljaja ono je samo moje... i po svom nastupu i izrazu, i po načinu ophođenja prema vremenu, i po trošenju njegovom suštinskom, po zahvatanju u njega, po dangubljenju njegovom, po mom davanju vremena drugom – samo je moje i jedino mi ga nekakav kraj može uzeti, ipak, samo naizgled. Uvek samnom, moje vreme, *ne teče*. Jer, kada teče, leti, ide, počinje, staje, zastajkuje itd. ono nije moje već neko drugo vreme koje ja samo mogu da percipiram – gledam, posmatram, poimam i samo sam deo njega, ali tada ono nije deo mene.

Moje vreme u meni *ne teče*, već predstavlja jedno *stanje* moje jedinstvenosti kao pojedinca. Naravno, percepcija vremena jeste da ono postoji i teče, ali moje vreme koje je sraslo s mojom suštinom, s mojim bićem, uvek je tu a percepcija moga vremena u meni, u stalnom je *treperenju dijaloga*, pa uvek predstavlja i jedan doživljaj, time i stanje. Tek kada vreme kao samo moje vreme prestane da bude stanje mog bića i sraslo s mojim bićem, krećući se ka svom ospoljenju, ono počinje da *teče* u doživljajima drugih kao sećanje kada god i ako nas neko pomene. Utapa se u opšte vreme.

Znači, moje vreme nije *naše* vreme dogod proizilazi iz mog doživljaja i dogod predstavlja moje stanje. Ono je tu u prostoru i vremenu u našoj sveukupnoj delatnosti i stanju u kom smo mi. Postoji i jedan izbavljajući momenat u tom pogledu, u kome valjda stvaramo dela uz pomoć kojih želimo da izrazimo svoje autentično vreme u pokušaju da mu damo autentičnost ali i nužni, verodostojni zvuk opštosti u činu stvaranja, *stvarajući*. U pokušaju da našem vremenu damo večnost kroz opštost. Da bi se navedeno iznedrilo i bilo *autentično*, neophodna je potpuna otvorenost, zapravo, iskrenost. Iskrenost bez predumišljaja. Međutim, kod *iskrenosti* smo uvek na iskušenju, u strahu od onoga šta će se otvoriti, na samoj ivici ponora, pitajući se da li je to moguće?!... i zašto? Ovakvim delanjem zastajujemo, osvrćemo se i stalno preispitujemo naše misli i postupke *trepereći*...

Uporedo: Ime joj je Treptaj. I ja

...po ko zna koji put vrzmalo mi se u mislima pitanje *o vremenu*. Vreme, šta je to? Šta je to, dokle i odakle seže? Prisetih se u momentu, sinovljevog pitanja kada je bio u svom vrlo mladom dobu, možda šesta ili sedma godina,

možda i nešto mlađi, što mi se danas čini neverovatnim. Pitanje beše: šta bi se desilo kada bi provukli prst kroz ivicu vasiona, misleći valjda, da iz naše perspektive postoji nekakav kraj a tamo negde iza, nekakvo ništa? Shvativši ovo vrlo ozbiljno, naravno da sam pokušavao ipak nemoguće: ne da mu dam odgovor, jer je pitanje zahtevalo mnogo više od toga. Trebalo je *objasniti* ovakvu nemoguću pretpostavku znajući da ću se time, i pored najbolje namere, ipak na neki način nužno uplesti u *obmanu*, obmanjujući istovremeno i njega i sebe. Ne sećam se da li sam osećao grižu savesti! Što se savesti tiče. ni moja sagovornica Treptaj, koja oduvek treperi samnom, izgleda da ne pamti tako daleke stvari. Odavno uvideh da smo i po sposobnosti prisećanja Treptaj i ja jedno. Podsetila bi me, valjda! Ko će ga znati!

Bilo je u svemu tome nečeg *iskrenog*. I pored obmane! Obmana je, međutim, nastala samo iz moje nemoći da odgovorim na pitanje ali i jake želje koja je nadvladala da udovoljim njegovoj radoznalosti. I sâm sam tražio odgovor, lutajući... Koncentracija je bila najveća moguća, s obzirom da se radilo o meni najbližem biću, misaono potpuno čistom i mojoj neizmernoj želji da mu ponudim objašnjenje. Ne znam kakve sam mu sve 'uverljive' brbljarije ponudio kao 'dokaz', ali i sada se osećam slično tj. na samom početku i bespomoćno, ali s velikom željom podstaknut velikom snagom želje. Sada kada je reč o teškom pitanju, *o vremenu, koje vezujemo za prostor*. Sada sam, kao i onda, iznova svestan da je za ovako nešto neophodno sledeće: otvorenost, iskrenost, neposrednost u izlaganju, ali i koliko-god-je-moguće neopterećenost prethodnim *znanjem* koje zna da priguši potrebnu strast uvek neophodnu kod pokušaja da se nešto detaljno ispita...

Misli mi se namah prebaciše na pitanje o mišljenju, a zatim i na pojam filosofija i na već stalnu pomisao o nekakvoj grešci: da treba izbegavati reč filosof? Ne bih da sada razvijam etimološku vezu reči filosof koju svi znamo a to je ljubitelj mudrosti, koja, povezana s praktičkom delatnošću, dodeljivana je onima, koji su podučavali druge u znanju i načinu saznanja, o dobrom i umerenom životu, u saznanju sveta oko nas i u nama, nas samih itd. Filosofija kao mišljenje uopšte, pri svojim prvim koraccima upućuje na tegobu razmišljanja, što je još jedan dokaz njene bliske povezanosti sa životom. I sam pojam *sofia* se bitno razlikuje od reči *zofija* što znači duboka, teška tama. Znači, koristeći naziv filozofija umesto filosofija, udaljavamo se od izvornog značenja filosofije dajući, joj nenamerno metaforičko značenje ljubavi prema dubokoj tami?!... Sami procenite koja vam se oznaka više dopada!

Grci su prvi razvijali sistematsku obuku vezanu za učenje uopšte! i prvi su se susretali s tegobom misaonih operacija i usmeravali mlade naraštaje k znanju, govorništvo, matematici, umetnosti, etičkom postupanju, vrlini itd. stvarajući time jedan kvalitativno potpuno novi pogled na svet. Svakako bi bili zgroženi pogledavajući na okolne narode ne-Grke, na nižem stupnju kulture od njih, gde mladež nije bila upućivana u ove vrednosti, nazvavši ih *varvarima*. Etimološki varvarima u početku, zbog njihovog izgleda jer su najčešće nosili brade, kasnije kao strance i sa svojim, recimo samo *različitim* načinom života. Konačno, ova reč se pretvorila u pojam kojim se određivao kulturološki stepen razvitka, grcima okolonih naroda... Danas je to druga priča!

Da li se može voleti nešto što čoveku predstavlja tegobu, muku... na kraju krajeva, beznadežno rešavanje naizgled jednog te istog zadatka koji je čovek sam sebi postavio, nekada bez interesa? Uostalom, zašto umetnici već hiljadama godina slikaju, vajaju, pišu, bave se poezijom stvarajući uglavnom jedne te iste motive i postavke, teme – godinama se učeći i usavršavajući se u tehnici kako da sebe muče... Onda rađe umesto filosof reći *mislilac*, što god to značilo! ali svakako ne zanat podučavanja drugih!

A što se tegobe mišljenja, ili uže: filosofiranja, tiče, polako nas u toj raboti sustiže momenat kada, kao i svaka umetnost, pa čak i svaka delatnost, posle dugog i mukotrpnog bavljenja njome, postaje potreba, što bi trebalo da znači da se ovde suštinski ukorenila strast treperenja, kako Niče nagoveštava u svojoj viziji: u dijalogu sadržaja i forme 'treperenjem između strasti i razuma' u ljudskom biću. Znači: muka – bolest – navika – potreba – strast! Često možemo videti pisce kako po svojim džepovima naizgled nemarno slažu ispisane papiriće, slikare da usput prave nekakve skice, pa čak i naučnike kako prave beleške. Mislioce takođe. Tu se vidi da mnogi ljudi, ako ne možemo s rizikom zaključiti da tu spada velika većina, bavljenjem nekom delatnošću, makar i teškom i mukotrpnom, postaju suštinski vezani za nju. Naime, celim svojim putem kroz događanja i razmišljanjem čovek je u odnosu prema spoljnjem svetu, ali i sa samim sobom, vodeći možda naizgled šizofreni dijalog. Time se on vezuje ne samo za događanja već i za osećanja, svoja lična, i čini ih stvarnim stanjima i tako...

...Treptaj u meni treperi netremice me posmatrajući, iskreno i direktno. Ipak, samo nemo. Zapravo izazivala je u meni čudan osećaj nužnosti mog angažovanja – nukajući me izazovno na nekakav odgovor, iako nije ništa ni pitala. Zatreperih: o čemu se najviše govori, s čime se najčešće susrećemo hteli to ili ne? Šta je to što ne vidimo, o čemu ne razmišljamo osim kada ga nemamo ili nam je pri isteku? Zatim, šta je to što nemarno trošimo kada ga imamo, misleći istovremeno da ga imamo, zaslepljeni prividom izobilja, u naizgled neograničenoj količini itd? Poslah Treptaju pitanje, šta bi to moglo da bude? Kao i uvek na moja direktna pitanja nije mi dala direktni odgovor. Opet, ostadoh naizgled sam. Pomalo ljutito upitah sebe: šta zapravo hoće, kada neće da mi odgovori niti na jedno direktno pitanje, svestan da ovi treptaji stižu i do nje. I dalje je neprekidno zurila u mene. Nevidljiva ali trepereći, naravno! Njeno jedino javljanje bilo je u vidu treperenja.

Sva ova nesnosna vrelna letnjeg popodneva, iscpla je moju koncentraciju i entuzijizam. Danas je bio dan za snimanje detalja koji su me odavno, zapravo oduvek, privlačili i bili predmet mog potajnog interesovanja. Ono je samo imalo tajnoviti izraz, a zapravo je bila prava tajna, u smislu da nisam mogao da doprem do njenog uzroka. Pitajući sebe uvek iznova, čemu ovolika privlačnost, čak i blaga opsesija. Ne znam zašto, ali čini mi se danas da niko ne zna za to moje blago rečeno, interesovanje, koje kao da je samo meni bilo upućeno. Kao iza-zov! Ticalo se jedinstvene arhitekture beogradskih

fasada perioda između dva svetska rata... Možda ponukan ponekim preostalim nesvesnim utiskom iz detinjstva, neposredno nakon rata.

Kakav je to bio dan? Prvo, bio je uslovljen mojom željom da ostvarim plan, zatim, mojim fizičkim mogućnostima da peške, prelazeći ulice s jedne na drugu stranu pređem više kilometara, kako bih Nikonom uhvatio, činilo mi se ono što je poslednje ostalo iz nekog meni naslućenog ali nepoznatog vremena od specifične predratne arhitekture Beograda. Obostrano, neće još dugo biti prilike za to. Znači, duga šetnja, jedna grčevito progutana porcija pomfrita i piletine, nekoliko reči u autobusu razmenjenih s nepoznatom osobom o vrelini, gužvi i vonju, što je bila redovna tema, ukoliko bi se neko dobrovoljno pridružio mojoj pobuni. Da, tu je bilo i obavezno napajanje s maštom prošlosti i to u direktnoj komunikaciji s atmosferom u Karađorđevoj ulici i, naravno, vožnja Dvojkom, tramvajem koji je, od kada znam za sebe zmijoliko i beskonačno mrcinio oko Kalemegdana. Usput se nakupilo i pet-šest kratkih telefonskih razgovora. I još po neka koještarija... I sve to u jednom jedinom danu; sve me je to već bilo zamorilo i bilo mi je svega preko glave, pa udarih u 'opsesivnu melanholiju', ali...

Možda je na moje raspoloženje najdublje, i najupečatljivije delovala masa ljudi oko mene u sporom i tromom hodu, odslikavajući činjenje nečinjenja tj. onoga 'kao da' nekuda zaista idu, a zatim pogledi koji nisu govorili ništa, osim što su govorili upravo to da govore Ništa! Da govore prazninu neodređenosti onoga Ništa, s velikim slovom 'N'! Pomišljao sam u tim momentima da li je moguće da su svi ovi ljudi na ivici egzistencije, ali ne materijalne, već postojanja kao *prisutnosti*? Mada, zaključih, onako: za sve je krivo *vreme!* kao vrlo pogodni prvooptuženi u procesu 'Ko je krivac za sve!' vikao sam u sebi, za sebe! Vreme nas tera da ga stalno merimo i usklađujemo sve naše aktivnosti prema njemu, a to uvek zahteva određenu brzinu... Činilo se da u svojoj brizi ljudi iskazuju i zrače nekom vrstom neprisustva, kako u prostoru tako i u vremenu... Ako je to tačno, da li uopšte znaju šta im se dešava i da li će moći da izvuku najbolje iz ovakvog stanja brige?

Kao beg od melanholije, premora i opsesije u prvi plan izbila su moja razmišljanja o onome što sam već duže vremena izbegavao tj. o tome šta se dešava s čovekom *bez vremena*? Ili jednostavnije: šta bi bilo kada čovek ne bi bio svestan sopstvenog vremena? Da li uopšte takav pojedinac postoji? Ovakvim opsesivnim pitanjima kao da je đavolji rep u zamahu hteo da me dokrajči. Čekao, sam pogodno vreme za razgovor i... Ubaci mi se Treptaj, ne dajući mi mira. Uostalom, dobio sam što sam tražio i čekao, pa se ipak s pravom nadovezala odgovorom na moje prethodno pitanje – evo, ozbiljno sada, zatreperi ona: 'kada god pomislim na vreme otvara mi se slika reke, oblaka, slika konkretnog proticanja zarobljenog u *prirodi*, što teče, ide, što se kreće'. Pogledavajući valjda u moje namršteno lice, kao da žmirnu šeretski na jedno oko, poigravajući se, nastavi: 'zapravo, mislim da je najdublje povezano s kretanjem! Dolazi odnekud i nekud odlazi, to je sigurno...' Ma hajde, molim te, kakav je to odgovor! Tu nije bilo odgovora, iako se činio logičkim ali i zavaravajuće poetskim. Opet ništa! Kao da mi je rekla: otkud bih ja znala. Još me i začikavala!

Ne tako, ipak nastavih! Hajde da malo zaoštrimo pitanje – trepereo sam prema njoj, prema Treptaju – mislim na vreme koje ne teče, mislim na Vreme. Naime, šta se u takvom toku koji podrazumeva besprekorni niz, dešava sa Sada, jer njega, Sada, zamislih, nisi spomenula u svom treperenju, već samo tamo prema i odande, iza... Pitao sam dalje, da li razume na šta ciljам...

Naravno da je Treptaj sve razumela, jer je TU oduvek samnom. U sebi je ponekad je nazvah samo T. nadenuvši joj na taj način i oznaku. A radilo se o tome da ne samo da je znala kako dišem dvadeset četiri sata, i danju i noću, već i kako mislim, pa i šta mislim. Nisam bio načisto s čitavom ovom stvari, zato sam i pitao, očajnički, opsesivno i iznova tražeći, kao što su to mnogi pre mene tražili i zauvek ćemo ražiti, odgovore za koje bi se prikačili i našli bilo kakvu osnovu da krenu, da se pokrenu. Želeo sam da mi se podari i s neba padne makar i najneverovatnija opcija za 'dalje', za nekakav, makar i 'stari' put. Uostalom, uporedih se neskromno: tako je bilo sa Sokratom, Dekartom, Kantom, Ničeom, Hajdegerom... Kad sam već neke od njih nabrojao, pomislih da su na ovaj način verovatno svi filosofi u prošlosti bili upleteni u diskurs o vremenu... a plovidba otvorenom pučinom pitanja o vremenu, značila je sagledavanje svih mogućnosti i jedrenje uz vetrove odakle god oni dolazili. Ali retki su išli do kraja, zdržavajući se rađe kod nekih drugim pitanja, usput izgubivši strast za daljim ispitivanjem, za avanturom...

Samo to ne! Ne sme se stati!

Nesnosna je bila tegoba saznanja da, uz sav naklon prema svim misliocima, nisam mogao da dođem do znanja o onome što me je oduvek interesovalo!

Uostalom, ovakva pitanja padaju mi na pamet i jesu takva jer ih u ovom obliku ne mogu nigde naći i pročitati. Naviru. Kod nekih su intuitivna, a neki drugi intuicijom nazivaju sâmo razmišljanje... kod trećih, sve ide naizgled svojim redom a onda se put ili završava neprobojnim i netransparentnim, tvrdim preprekama ili možda ponorom koji nas zove da u njega skliznemo i iščeznemo... A, možda bi se moglo, u jednom momentu čovekovog života desiti i to da nas puno razmišljanja i lutanja o jednom problemu dovede do nekakvog puta, nalik prisećanju, ma kakvog puta, ali puta, pa iz sve te papazjanije može se nekim čudom desiti da dođe eventualno do nekavog, kakvog-takvog rešenja?! koje samo za dotičnog ima smisao i svoj pravi, kako posle i sam tvrdi, redosled.

Dešavalo se da nakon intenzivnog razmišljanja dođem do nekog rešenja s jakim osećajem da sam ga već znao. Kao neko prisećanje, uvek me asocirajući na Platonove paradigme... Kako i kada? Prisećanje! Odakle? Naime, ovakve misli nemaju 'pravi' spoj, skokovite su, kaskadne ali i životne – one druge 'istine' ispituje nauka i, kažu da se mogu eksperimentima dokazati, imaju svoj niz, sled i red. Tako vele! Na primer, Platon, verovatno ponukan ovakvim stanjem priziva znanja, a neznano otkud, kazuje o onom svetu gde naš duh gleda idealne stvari – nazvavši ih idejama, kojih se kasnije u životu prisećamo... Kasnije takav svet paradigmi postade bezvremeni svet, nešto kao beskonačnost!

Začudo, od Treptaja ipak stiže odgovor. Kakav-takav. Haos preplitanja misli u glavi, a potka i nije bila neprihvatljiva... shvatajući da sam ozbiljan i da je pitanje ozbiljno i da je tako preozbiljno da te muka hvata, jer ima svoju težinu koja je teža i jača o nas samih, preteći da nas odvuče u ambis. Sledi bujica treperenja: te nije joj sada do toga, ne oseća se najbolje, čak i konstatacija da ne zna. Zamislite, reče čak: zašto je mučim, ali je bila u stanju i stigla da izusti da, eto, kada god misli o vremenu, na neki poseban način, vreme bi je uvek asociiralo na nešto beskonačno. Znaš, ono oko vremena, sve je tako daleko, pusto, bez duše, hladno. Odlično! Napredujemo! Doduše iz perspektive Treptaja, kao i uvek ništa. Za mene, nešto! Dalje nisam ni slušao.

Kasnije me obuze jeza na pomisao o praznini i pitanje: postoji li praznina vremena? Za prostor kao da je jasno... prostor i praznina. Nešto i ništa. Ali vreme! Ako postoji kao prazno onda je tamno. Valjda. Ako nije tamno zašto bi bilo svetlo... kao da je tamno shvatljivije, jasnije... da li je u pitanju odnos figure i pozadine, uvrtnje, izvrtanje?

Šetali smo parkom. Kalemegdanom. Potreban mi je odmor. Možda i kao suprotnost razmišljanju. Ko će ga znati! Jedva se otrgoh mislima o vremenu. Bilo bi možda plodnije ne razmišljati o nečemu, postaviti zamku i sačekati. Ali Strah da se izgubi trenutak naviruće volje i inspiracije sprečava nas da budemo strpljivi, da sačekamo, nesigurni da li će se i kada vratiti. A i bilo bi kao kada bi sam sebi postavio zamku. Gde bi se moglo izgubiti ili otići kad je moje...Ipak nismo sigurni da je tako nešto moguće: iz nečeg ništa, onda i obrnuto važi: *ex nihilo...* S druge strane, vreme je tu, uvek je naše, i ne može nam umaći! To su navike u odnosu na ono drugo vreme za kojim uvek trčimo i kojeg nikada nemamo dovoljno. To bi bilo kao kada bi naša ruka, ili noga ili bilo koji organ srastao s nama, odjedanput rekao: ja odoh! i pobegao od nas! Kao i prostor – on je tu uz nas, pri nama, ali i sa nama i u nama! Vreme koje nije u i s nama, sraslo s nama, nije naše vreme...

Znači, vreme ne može pobeći ali se pojavljuje u raznim svojim oblicima, stanjima. Razbijeno i necelovito, na primer!... Evo je opet, Treptaj. Treperi i širi treperenje u meni u nagoveštaju bezbroj pitanja. Kao poziv koji se ne da odagnati. Treperi ovako: životinje žive u sada. One su aktivne, opstaju i umiru u sada. Nemaju sposobnost povezivanja sada, s 'prošlošću' niti 'budućnošću', jer bi u tom slučaju nužno bile svesne vremena, kako god nam se to ponekad drugačije činilo. Ukratko: nemaju memoriju, tako da kao da žive u dve dimenzije iako se nalaze u tri prostorne dimenzije, i jednom vremenskom stanju!

Ali, postavlja se pitanje: da li to *sada* postoji bez prošlosti i bez budućnosti? Nisu li onda životinje i još mnoga živa bića *vanvremenska* bića? Pa šta onda rade u ovom prostoru i našem vremenu, s kojima samo mi, ljudi, živimo u pokušaju da ih shvatimo? Da li je ovo bila ideja u osnovi, onih koji su postavili i verovali u reinkarnaciju čoveka, u carstvo drugih živih bića? Međutim, onda smo na ivici provalije, jer nameću se takva pitanja da bih najradije pobegao iz ovog prostora i vremena... Treptaj treperi i opominje da se hitno vratim!...

Vreme i beskonačno. Nije to zvučalo naivno, ali je bilo previše za moju iznurenu glavu. I za telo. Više nisam mogao da izdržim. Gde mi je pamet, gde mi je mudrost da se obuzdam. Ništa mi ne vredi sabrano znanje! Lagano, opsesija nestaje. Pada mi na pamet ona kratka Sartrova kritika nazvana Nausea koja se prevodi s *Mučnina*, bljuvanje ili povraćanje, a i nije toliko važno! Znao sam, međutim, ponovo će se prikristi. A, kako je sam Sartr opisao: 'egzistencija nije prijatna za gledanje'. Neka je... neka dođe, sama, kao iza-zov, pa i zov. Neka je.... A što se beskonačnosti tiče to je pojam koji meni ama baš ništa ne govori! Vrlo važan pojam za koji su itekako filosofi zainteresovani a nauka ga pretvori, matematikom u nekakvu veličinu, koja ne postoji u dugom nizu uzroka... ili koja navodno trebalo da postoji u dugom nizu uzročno-posledičnog niza...

Zakoračih unazad. Sagovornica, Treptajka je kao i uvek bila tu! Pozvah je na jedan ludi, potpuno otkačeni i uz sve to slobodni razgovor, makar i nespavali celu noć. Znači, koliko bude potrebno! Sedosmo u sasvim mizerni i raspadajući taksij, promrmljao sam nešto u vezi svoje sreće., boga i za nijansu blaži oblik fatalizma tj. sudbine, uz upitni i svakako začuđeni pogled taksiste – a morao sam istom tom začuđenom taksisti da kažem kuda da nas odveze. Petrovaradin. Izlete mi – tvrđava! Pogledao nas je iskosa. Pomalo uvređen. Kao da ne bi znao – zbog toga me je vožnja koštala, kako mi se činilo, nešto više od uobičajene tarife...!

Setih se namah da sinu nisam nekoć iz vaspitnih razloga dao nešto para tj. onoliko koliko je tražio za neku zabavu, a sada sam onako raskalašno, radi ličnog zadovoljstva. samo za prevoz dao nekoliko puta veću sumu. Kakva budalaština! Obećao sam sebi najhitniju katarzu, nadajući se izlasku iz devetog kruga, koliko sutra.

Sedeli smo jedno vreme na terasi uz već poznatu muziku Zvonka, Bunjevca, kao i njih Osmoro, a ponekad i Bisakovu. Imao sam prilike da Zvonka slušam nekoliko puta u Hotelu Union. Ovo su bila potpuno druga vremena, ali je uvek bila ista potka – oduvek sam u njegovim pismama tražio nešto drugo, metamuzičko i metapesničko i sve druge metastvari, kako bih što dublje utonuo u svu ličnu odu melanholiji, s punim razlogom. To mi je uvek uspevalo. Naravno, Treptaj je bila uz mene, svetla su bila mukla, poneko bi uz odgovarajuću pesmu i bljesnulo, ili mi se to samo činilo. Izašli smo na terasu zagrljeni i skoro opijeni. Ne sećam se tačno. Veliki sat na Kuli kao da nije bio slučajno tu. Da nije njega ko zna šta bi se sve dešavalo i kuda bi veliku većinu odvelo sve ovo. Ovaj čudni uvrnuti sat namernik je vraćao prisutne, opominjući. Možda bi vreme stalo! Zapitah se, po ko zna koji put: zašto kazaljke na tom satu stoje obrnuto – mala za minute a velika za sate?! Verovatno da se pokaže da sve to oko vremena može i drugačije da bude. Ako neko hoće! Možda i zato da bi se poneko usmerio da se *pita!* Ipak je pružao mogućnost slobode ličnog izbora!

Kažu da ljudi, pomalo pripiti, najbolje pišu. Trebalo bi samim tim i da misle bolje?! Možda, jer u takvom stanju gube dodir s vremenom! Kakav paradoks. Šta je, onda vreme, ako se može tek tako izgubiti? Ako bi rekli da je vreme nešto što se može izgubiti s pomućenom sveću, onda je vreme svest!

Ali, odavno sam već bio skeptičan prema takvim teorijama; ovu je zasigurno smislio neki samonazvani pijanac, a ne pisac, jer 'sloboda' pisanja se može inicirati i izazvati na beskonačno mnogo načina, a posebno s toga, što pijanac nikada ne bi priznao činjenično stanje, već bi u svom ludilu izmaštao sve i svašta, a radi se o ličnoj slobodi i iskrenosti tj. autentičnosti. Ali, onda se postavlja pitanje: sloboda od čega i koga? Zapravo, ako si pisac, sloboda je već samim time tu, prisutna. Druga je stvar nesigurnost šta će se naći u duši iz koje treba da se piše i da li će se uopšte nešto naći... možda neki ostaci koji plivaju samo na površini duše natopljene alkoholom, čineći odbrambeni bedem za dalji prodor...

S bezbedne udaljenosti posmatrali smo Dunav naslonjeni jedno na drugo, tražeći sigurnost tananog oslonca o zidine Tvrdave. Dunav je bio ogroman, prostran i nepomičan u ispoljavanju svoje prikrivene siline. I nežan, tiho grleći grad svojom mekom savijenom rukom.

Dunav! Prisetih se starog mosta, tridesetak godina unazad i voza koji juri prema nama i izbezumljenog trzaja oca pri pokušaju da ubaci prenos unazad... Nova je godina a pripiti skretničar zaboravi rampu da spusti... tada je mogao za sve nas da bude kraj vremena... a setih se, opet, s punim uzbuđenjem onog pogrešnog u iskazu – 'tok vremena' tj. 'vreme teče', 'prolazi kao...!' Tu je mogao i da stane taj tzv. tok vremena, za sve nas tada prisutne!? Odmah mi proleti misao o velikoj pompi koja se digla prilikom građenja novog mosta tzv. Žeželjevog mosta... koji je došao kasnije kao izbavljenje za sve i ostao tu. Novo-staro vreme! Nova tehnologija građenja...

Moj dobar drug, otišavši iz ovog vremena u neko drugo, lepo je pevao i glumio, jer pevati znači znati i glumiti. A, u ono vreme kazivao je Jesenjinove pesme s puno nadahnuća. Nisam nikada rekao niti ću reći, pesnika za mlade. Naravno sve je to činio prislanjajući svoje usne tik uz uvo nekoga ko bi sedeo pored njega. Osim Narodnih pesama koje sam nadahnuto naglas čitao, poeziju sâm nisam čitao naglas. A, kad god bih zašao na prostore Vojvodine prisetio bih se Jesenjinovih stihova! Smatran je, nekada, kao pisac 'lake' poezije. Ne znam kako danas stoje stvari niti da li je ikada to bio. I danas mi nije jasno zašto, ali mi se na ovim prostorima iznova budi iz duboke osnove osećaj sete. Ravnica! Kažu da ravnica izaziva melanholiju i nekakvu duboku setu. Da li se radi o ravnici ili praznini koja zjapi nagore. U svakom slučaju vraća nas na iskon, u počesto mračne ambise i tamne osnove... Jesenjin nije samo ushićenje koje se može izazvati u simbiozi s mladošću, nije lagani povetarac koji nam miluje i hladi zaljubljene obraze! Mada, sve zavisi od toga kojeg Jesenjina volite: idiličara, buntovnika, individualistu koji ne shvata spoljašnje vreme i revoluciju kao takvu, ili onoga koji je bolestan na smrt od sebe i svoje okoline, čoveka koji svojim putem beži od stvarnosti? Kog Jesenjina volite? Smatrate li da je njegova veza s Dankanovom bila fatalna za njega ili nju? Ili oba dvoje? Šta vam govori Pisma o keruši? A šta pesma Kačalovljevom psu, a šta Pismo majci? Šta Ana Snjegina? A šta, šta? Odgovorite – upoznaćete sebe bolje!

Ovako bi moglo sa svakim pesnikom da se popriča! Događaj je dugo u pripremi, samo što ga nismo svesni, mnogi ga, pak, naslućuju! naravno, unapred preskačući sebe i vreme u čizmama mačka...

...spuštali smo se niz strminu, oštru i opasnu; ovo je bio kudikamo uzbudljiviji način da preskočimo neko zamišljeno vreme tj. da skratimo put i naizgled ogromnu vremensku pukotinu, zapravo, nestrpljenje koje sa sobom nosi mladost! A put je od davnina vodio okolnim ulicama do dna Kalemegdana. Karađorđeva ulica je uvek za mnoge bila velika nepoznanica. Nisam bio životno vezan za nju, ali je itekako u svojoj neotkrivenosti, za mene tajanstvena i kada god bih, ionako retko zalazio tu, budila je u meni nekakvo uzbuđenje hoda u nepoznato, čak i zebnju kao da se radi o prošlosti Hada. Nepoznanica koja plaši! Valjda i izato što je oduvek mirisala na izboranu starinu. Uvek neuredna, odisala je i tajanstvenošću, za koju sam unapred naslućivao da je nikada neću otkriti i upoznati. Tako je i bilo! A, da li je iko u tome uspeo? Jedan od retkih krajeva grada gde nikoga nisam poznavao.

I onda kraj koji je bio svakako sudbonosan za našu prijateljicu... Pređosmo Karađorđevu, šine, a uz šine tek tako, bez bilo kakvog estetskog značaja stajala je fatalna kućica, naime, od valovite plastike skleptana kafana. Unutra šest stolova. Sada ili tada, mi, nas desetero za dva stola. Piće, zajednička pesma svih prisutnih... izašla je samo na momenat i naišla na manevarku ili obrnuto... tu je bio kraj njenog prisustva! Tu je nastao kasnije i jedan od vremenskih ćorsokaka za mene, jedna praznina, prekid, valjda i za sve ostale... Događaj je ostao da traje, kao i ona: da živi u sećanju. Saznadoh kasnije da ovo nije fraza već zamalo pa da bude činjenica – živeti život u sećanju!

S mogućnošću da preskoče vreme, naročito ono neželjeno, *misli* nas iz raznoranih pobuda teraju na ponavljanje, na večno *vraćanje* i korekciju, tražeći takav isti status i za naš fizički život! Valjda i zato da bi nam se pružila mogućnost da sklopimo savršeniju sliku prošlosti! pored toga što uzbuđuje i budi (uz-**buditi**), uzgred i dira, nespretno čeprkajući po našoj duši i duhovnom.

Pitanje: kako to ljudi najčešće smatraju da vreme teče? Na primer, kako se to našoj prijateljici prekinulo vreme i kuda je ona otišla s tim vremenom, s čime je otišla, i najvažnije: da li je i kako je, ako jeste, to *samo njeno* vreme, nestalo s njom, ako, na primer, makar ja i danas, nakon nekih godina, živo imam njenu smrt *in vivo*, u svojim mislima?

Kako to vreme teče? Kuda takvo vreme ide i u šta se sliva ili uliva kroz zamršeni lavirint prohoda pčelinjaka ili preliva svojim tokom...? Gde onda izvire, ako teče i u gde ide? Ne vidimo gde izvire kao prošlost i gde uvire, kao uvrnuta spirala vira u budućnosti, vidimo koliko od reke vidimo, na primer, ali ne sada? Panta rei! Da li je baš sve tako?! jer ovakvim opisima vremenu dajemo, ako ste приметили, samo odlike *prirode*! Verovatno da se zbog ovakvih pitanja i tajanstvenosti nemih odgovora vreme čini beskonačnim! I ne samo to, na ovaj način, ne znajući, isključujemo iz njega sebe!

Međutim, da li se vreme, ako se posmatra samo kao promena, tek 'vidi', ima li u nama još neki osećaj, na primer, posebno čulo koje predstavlja

sadržaj pojma vremena, nekakvo osobeno čulo, koje ga percipira ili nešto slično tome? Ili ga intuitivno naslućuje? Mnogi se bude tačno na vreme, kad treba...

Još smo uvek preko puta Novog Sada. Ogromna reka, stara i mudra, posmatra nas odozdo svojim žmirkavim i treperavim svetlucavim očima. Nečujno. Sve sam ono poluglasno treperio u njeno uvo. Pomislih namah da mora da je bila ubeđena da sam, pored toga što sam možda pijan, pomalo i uvrnut. Na žalost, ni jedno ni drugo. Sve što je rečeno namerno je promašilo cilj, kao u šizofreniji, da bi bilo odagnano iz misli idući k nepoznatom cilju!

Probudite se ponekad a da ne znate gde ste, s tim što istovremeno ne znate ni 'jeste li' a to je više skopčno s pitanjem vremena, nego prostora. Ipak, se uvek samo jasno *zapitate gde* ste, što i ne izaziva užas kakav izaziva pitanje skopčano za vremensku odredbu: da li jesam ili nisam, da nisam preskočio u neko drugo vreme? To bi trebalo da znači da je naše biće tj. postojanje vezano za pitanje o vremenu...?! Zamislite užasa, jer je pitanje koje sledi – 'da li sam, uopšte TU, da li postojim'? Interesantno je da i pored nesvesnosti ipak ostaje pitanje! Trzaj iz ovakvog stanja omogućava nam usmereni pokret očiju ka bilo kom predmetu u blizini.

Prva i osnovna stvar koju čovek percipira čulima, upravo, koje je svestan, ipak nije vreme, nego prostor! Čudnop, ali Tu je bačen. Tu stvara svoj osnov iznenađenja. Ovo su, naime, filofska pitanja. Tako kažu. Ali svaki, ama baš svaki čovek oseća da postoje ova pitanja i da su ona duboka, valjda utoliko i suštinska, vezana za samo naše postojanje! Valjda je za prostor, samo, vezana ona svakodnevnica koja se u filofsiji spominje, koja nas kao lepkom drži za sebe... tu nema vremena...

Jurimo kroz zelene predele Kornvola u Britaniji. Svuda oko nas trava. Gusto isprepletana paprat, a gazeći po ovom gustom tepihu prirode, osećaj je kao da gazite po najgušće tkanom tepihu, gde stopala upadaju do gležnja. Ovde pomaže i opuštajuće saznanje da na Ostrvu nema zmija, kažu ni vukova a ni medveda! Na trenutke prostrana ravna okolina pretvara se u na momente mračne i neprozirno guste i uske tunele nakrivljenog drveća... neobično, a osećaj je divan! Podseća na već podrobno opisanom vremenskom tunelu...

Živalj, valjda bretonci poreklom, crvenih obraza, velikih noseva, pomalo mrgodni, preozbiljni. Da li na ovom prostoru uopšte razmišljaju o svom poreklu i o tome koliko bajki, priča i mitova je nastalo upravo na ovim prostorima. Prošli smo i ponos britanskog kamenog doba ali i navodni Artu(r)ov dvorac... Opet smo na tlu nečije jedinstvene prošlosti.

Konačno smo u jednom hotelu u blizini Plimuta. Hotel se nalazio na blagom uzvišenju i bio okrenut prema Kanalu. Noć smo uglavnom proveli s ljubaznim domaćinom, vlasnikom hotela koji je jedva dočekao posetioce, da malo proćaska s njima i popije po koju čašicu. Mesečina, blaga nizbirdica prema kanalu, trava i domaćin. Gledao nas je nekako čudno, ispitivački. Molim lepo: neki Srbi u njegovom hotelu. Bilo je dovoljno davno a da ne bi bilo

čudno. Obični ljudi, pomalo neobičnog temperamenta, opušteni i još znaju da popiju i da pričaju dobre viceve. Eto, i to je doživeo!

Sutradan svratismo usput, idući prema Torkiju, malom ali izuzetnom priobalnom mestu na severnom delu Kornvola, do nekog Inn-a gde sam otpočeo s očijukanjem s jednom mladom simpatičnom, neposrednom i zdravo-rumenom, devojkom obučenoj u jednostavnu i, meni neprepoznatljivu, nošnju, sa širokim bretelama i geometrijski pravilnim izrezom na grudima. Folklorno izvorište nisam prepoznavao, a pre bi se uklapala u kakav bavarski ambijent, pa ubeđen da već grešim nisam dalje razmišljao o ovome. Iza širokog i dubokog šanka u izdvojenom delu restorana nudila je specijalitete ovog regiona – cream with strawberries tj. slatku pavlaku s jagodama. Nisam znao da je starkelja koji je služio taj specijalitet bio njen muž. Ko zna, možda i otac a nisam ni obraćao pažnju na njegovo ponašanje, dok ga nisam video namrgođenog i crvenog, ljutitog i gnevnog – samo što nije pukao i... naravno, osveta je tu – kao da je znao: imao sam samo kreditnu karticu i ni penija da platim i častim društvo kojem sam to i obećao. Prkosno prekrstivši ruke, svadljivo je odbio moju karticu. Na to je imao pravo, iako je na vratima stajala oznaka te kartice. Da se ne bih osramotio pred društvom, uz poznati izgovor, odoh iza ograde uz prethodnu procenu da je tamo društvo koje će to i prihvatiti – sat, s poslednjim grčkim slovom kao marku, za makar nešto veći iznos od računa. Stvar se rešila, a očijukanje me je dobro koštalo!

Slično mi se dogodilo jednom davno u već davnom onovremenom Šumatovcu... tu me je spasao moj zet koji mi je hvala bogu i danas zet, koga sam nazvao telefonom i... stvar je uz malo žongliranja bila rešena. Čudna neka vremena, prožeta svakojakim događanjima, verovatno ne u toj meri jedinstvena koliko to sebi umišljamo.

U pogledu umišljanja, verovatno je jedno od najsnažnijih projekcija koju možemo sebi da pripišemo ona gde umišljamo da smo gledani, da nas neko posmatra. Verovatno pod uticajem toga da mi je uvek stajala 'projekcija', samoposmatranja, koja je sasvim bila dovoljna da 'upotpuni' moj ego u pozitivnom smislu. Stideo bih se projekcije 'biti posmatran' kao lične slabosti i bujanja kompleksa sopstvene veličine, kao odraza sopstvenog nipodaštavanja samog sebe...

Uglavnom svi prisutni su bili zapanjeni mojim izbezumljenim pogledom i pokretima ne shvatajući šta se dešava. Mislim da nisu nikada ni shvatili! Ovo je za mene bio vrhunski užas. Radilo se o sledećem: kako što pre rešiti nepodnošljivu neprijatnost! Vremenski, sve trajalo kratko, ali su naduvani pojedinačni trenuci čekanja da ono dođe i prođe činili se beskonačno dugim.

Ne znam zašto neke evropske zemlje imaju potrebu da označe najisturenije rtove svojih zemalja prema udaljeim zemljama kao kraju Atlantskog okeana. Da li kao nekakvog značajnog dela prostora, vezujući ih za istoriju, znači prošlost, nužni smer, nekakav značajni prostor tamo neged, za izvor svakojakih događanja. Istovremeno hoteći da im daju preozbiljni značaj prošlosti, turističku zabavu i korist u sadašnjosti. Ima u tome i nekakva opomena za budućnost. Ima tu i pokazivanja i ukazivanja na nešto. Portugalci svojim najsturenijim delom Evrope prema Americi. Englezi s mnogo manje

suptilnosti i zaustavljajući kazivanje, vrh Kornovala koji ulazi duboko u Atlantik, nazivaju Land's End – *Kraj kopna* a može i Kraj sveta ili ono: *The rest of the world*. Ipak skromno ali lukavo i efektno: s jednom poprilično malom drvenom tablom, naizgled nemarno isečenoj i nakačenoj na niski drveni stub. Lukavo, u smislu da nas natera da razmišljamo i zamišljamo, svojstveno ostrvljanjima svakako i pretenciozno.

Penzans, odnosno, Kraj kopna bilo je poslednje što bi ljudi isplovljavajući iz Plimuta ili neke od luka u Kanalu videli, nekada davno ali i dan danas. Nekada davno taj rastanak je za obične ili neobične ljude koji bi se dobrovoljno ukrcali ili bi silom bili ukrcani na neki od brodova, bio poslednji pogled pred odlazak u nepoznato, u novi život, kako im je rečeno... Ipak, u novo vreme. Zauvek! Trebalo je da upravo oni na novom prostoru stvore neko novo vreme! Po koji put je kolonizacija prostora bila prethodnica i osnov povratnog blagostanja duha! Ili bolje u ovom slučaju: blagostanje i ponekad duha! Ponajmanje za žitelje Ostrva koji i danas govore: Engleska i ostatak sveta!...

Druga je stvar i priča o vremenu kada se, kao što rekoh, probudite i ne znate odmah gde ste i da li ste tj. da li uopšte jeste. Ovo je više od vrhunskog užasa. U prvom slučaju čula zataškavaju užas, u drugom nema zataškavanja već u *trenu* prolazite kroz najskrivenije lavirinte svoje svesti koja se prepliće s besvesnim, nailazeći svuda na prepreke, čak ćorsokake, a to je pravi užas! Smetenost u vremenu. Panika vremena!

S obzirom da uz pomoć bezbroj tako važnih *pitanja* brzo shvatite gde ste i da li uopšte jeste, odahnute, a onda shvatite da čitava stvar i nema nekih velikih posledica, naravno ukoliko niste opsednuti i ne razmišljate o tome naknadno. Koliko je svesnost povezana s prostorom i vremenom najbolje se vidi, pomislih, u slučaju osobe koja je preživela teži moždani udar s jakim posledicama, nakon čega nastaju oštećenja motorike, a najčešće motorike govornih organa. Na primer, kada ta osoba želi nešto da saopšti drugima, ne može da sklopi niti jednu rečenicu, čak ni da poveže dve reči – sve reči kao da su u jednom bubnju koji se vrti vrtoglavom brzinom, što zaključujete po naporu i velikoj brzini zamuckivanja pri pokušaju da zaustavi to nesnosno vrtoglavo okretanje bubnja punog reči, nemira i haosa, a da bi se izgovorilo nešto suvislo. Pri tom, onog momenta kada se zamišljeni bubanj s rečima zaustavi, osoba izgovori reči koje se, izmešane, nalaze u zamišljenom bubnju bez veza i smisla. Šta je tek s *vremenom*. Da li ovde vreme igra nekakvu ulogu i da li su ove osobe svesne i u najmanjem, vremena? Da li su te osobe izgubile samo *svoje vreme*?

Polako me je obuzimao san. Trgao sam se, i kao u nekom bunilu pomislih: možda se još nekome dešavaju slične stvari neposredno pre tonjenja u san. Vrtoglavo kreću da naviru misli koje ne mogu tek tako zaustaviti, a ako potraje, nema sna – noć postaje večnost polubudnog stanja!

Prisećao sam se svakojakih dešavanja, svestan da od sna te noći mogu da se oprostim. Ležao sam satima plav u licu s crevima za kiseonik u nozdrvama. Užasnut, pogledavao sam s vremena na vreme na sve te hirurške instrumente pored sebe za ne daj bože, ukoliko dođe do konačnog gušenja.

Pokušavao sam ocu da saopštim neke stvari, pri čemu sam bio svestan da izgovaram, samo poslednju a ponekad i čitave dve reči u rečenici. Ovog puta bile su dve - 'Oh, Kalkuta'. Od svih stvari, eto, htjedoh da mu kažem kako sam nedavno u Ateljeju gledao predstavu, *Oh Kalkuta*, a od svih reči izgovorio sam samo Oh Kalkuta! Za njega ja sam buncao i nesumnjivo bio pri kraju. Brada mu je drhtala i bespomoćno očajnički pogled bio je u skladu s celokupnom mimikom... Oči pokazuju očaj i beznađe, i šta sve još! Svakako su i poslednji prozor pogleda u kraj našeg dela ili u potpuni kraj tuđeg vremena!

Pokušavam sada, da sastavim par, barem logički povezanih rečenica. Opsesija kao ponavljanje + vreme = vreme kao ponavljanje + početak, kraj = vidljivost vremena koje teče (sada) + beskonačnost = nevidljivost vremena... Napokon, san!

Konačno sam zgrabio tu spravu i okrenuo zamišljeni broj. Počeo sam iz nebuha s pitanjima: 'Da li si dobro, šta radiš, ustvari, evo zašto sam zvao – (zatim i direktno) šta si mislila s onim...,?' Zapravo, to je bilo prebacivanje ali i svesno građenje kontinuiteta! S druge strane – tišina. Naravno da je Treptaj bila ljuta. Dugo se nisam javljao. Nelagodnost od njenog treperenja prema meni rasla je... Čekaj, molim te, čuo sam sebe kako vičem, ovo su ozbiljne stvari. Zatim ravna linija impulsa, slike monitora u vidu ravnog tona koji izvire iz zamišljene slušalice. Kaže se: telefon je mrtav. Ali nije bio, čuo se zvuk. Kraj konverzacije treperenja. Kraj? Ma, ne! Početak, možda... izvor. Praznina koja plaši jer, zapravo, i pored pokušaja još ništa ne govori!

Da li ste bili u pustinji? U Sahari, na primer? Niste?! E, pa da vam kažem. Opisati pustinju slično je opisivanju praznine ili Ništa. Možete joj nadenuti bilo koji atribut ili prilog, pridev, čak i glagol (kao: postoji, peče, žari, boli, ubija, živi, mrtva priroda, greje, povija se, boje bele kafe ponekad prošarana tamnim prelivima itd.) ali je ne možete u potpunosti opisati. Osećate da je tu nešto daleko, duboko i neizrecivo... nešto što izmiče opisu. Konkretizaciji. Kao ona razlika, znate već, između bitka i bića, sve tj. Ništa i nešto, ili... naravno da je to dobra konstatacija, jer i Sahara, kao i more i nebo, uvek je 'nešto' što je najveće vidljivo za nas, ponekada i ravnica Panonske nizije. Osim neba.

Ovo su na neki način najbliže slike bitka ali i podsećanje na bitak koji to nije! a pošto se i *vreme* često brka s bitkom zbog uverenja da je ono beskonačno u smislu Ništa, onda smo i najbliži vremenu – i sahara, i more, i nebo, ponekad i ravnica, znači, uteruju nas u bitak svega i u vreme, jer čula a pre svega vid, ne mogu da se prikače nizašta konkretno! sem za horizont koji nam nagoveštava nešto konkretno. Ali, tu je i varka da je vreme isto što i bitak tj. Ništa... ali se svakako u tim momentima posmatranja, gde se ništa ne fiksira vidom, pojačavaju sva druga čula da bi nadoknadila prazninu vida tj. manjak pristiglih podataka koji živopisno preleću k nama iz vidokruga... i svakako, u tom pretraživanju zameće se iskon nas samih i svega... prisiljeni smo da mislimo u tim trenucima jer su čulni utisci svedeni na minimum.

Najgore od svega, ako uopšte treba biti očajan radi toga, jeste to što ovim prazninama možete nadenuti i sve suprotnosti u vidu antinomija... Tu, kao da sve *stoji* u prvobitstvu svih mogućih suprotnosti!

Šta se tu dešava s *vremenom*? Pozvao sam Treptaj ponovo i rekoh: 'Izvini!, bavio sam se nekim drugim stvarima, za mene važnim, ipak mi kaži ono u vezi beskonačnosti!' Muk! Čekam. Navodno mi praštajući, nemarno reče kako time uostalom nije ništa ni mislila, već da je samo rekla, koliko se ona seća, da kada god pomisli na vreme pomisli na beskonačnost i ništa više od toga. Zatim ravno: hajd' zdravo budalo! A ja, budala sutra idem u Prag, autom. Čekaj! Ne napuštaj zamisao – hajdemo zajedno! Zar tako brzo!? Već sutra.

Put je bio prenaporan. Rekoše blizu hiljadu kilometara. To sam doduše unapred znao, s tim što sam računao na večito oduševljenje koje bi uvek potiralo sav umor a budilo bi se uvek iznova kada bih ugledao prelepa zdanja Praga, mostove i nenadmašni arhitektonski barok. Oduševljenje budi neku novu snagu u nama... Može da probudi i zaborav onog prethodnog ali time i nemar, jer energija oduševljenja može predstavljati i silu... o tome nekom drugom prilikom! Zapravo, do tada nikada nisam ni bio u Pragu, ali sam toliko slušao o njemu, počev od nadahnutih reči iz poznate Loline pesme o Beogradu, od moga tadašnjeg prijatelja Luja, zatim čitajući o tom gradu, pa gledajući razne filmske priloge i slike, da sam mogao da opišem stari barokni centar i Karlov most i neverovatno veliku tvrđavu-dvorac, Hradščani u daljini, kao da sam tu odrastao. Znači, ipak, se nešto može premostiti bez ličnog prisustva, ili: vremenski je moguće na vrlo ubedljiv način biti negde ako i niste prostorno prisutni, uz zahtev volje i malu posredničku pomoć mašte! Zapravo, u mislima ste uvek na drugom mestu, sposobni da premošćavate neverovatne razdaljine...

Sve vreme puta tapšala bi me opsesija po ramenu, a pogledavajući k Treptaju, njen sanjivi pogled sudarao bi se s mojim pogledom. Oba su bila autonomna, sama za sebe, kao da nisu živela isti život, čak i u istom telu... neko drugo vreme, možda?

Započeo sam razgovor s njom, pun rizika, i čisto teorijski, i isto tako dolazio sam do stava s polazišta *toka vremena*: da vreme postoji unazad i unapred i da je u procesu od početka do kraja, negde tamo van čoveka, daleko – prostor kao odredba vremena...

Ne daleko, nego *samo* van čoveka i videćemo već šta sve. Ali, priroda ne poznaje vreme ili je u najmanju ruku indiferentna prema vremenu, što baš i ne govori mnogo o vremenu. Priroda ne poznaje vreme koje je u nama! To je već druga stvar! A, da li to znači da vreme za prirodu ne važi? Naravno da važi jer priroda se tu pred nama, svakodneвно, svakog sata troši i propada, pa i nestaje, dajući nam nemo do znanja da za nju vreme itekako postoji. Ona na naše oči nestaje ali se i samostvara. Znači ono zapaženo i citirano Hegelovo zapažanje o 'lukavosti uma' zapravo ne važi, jer samostvaranju prirode nema kraja. Naravno, sve zavisi kolikog je obima naš pojam prirode!

Pitam: zar se stvari ne odvijaju u vremenu? Ovde se treba zamisliti, zar ne? Da, *odvijanje*, tako je to kada se petljaš s nezalicama koji ti postavljaju

prava pitanja, osnovna pitanja, pitanja fundamenta, *prostora*, koji prvo neposredno i čulima upoznajemo i ne idemo dalje od prostora i njenih dimenzija oko nas. Kako prebroditi ili preteći ovu dimenziju i povezati vreme?

Dom! Može i Duomo! Pogledavam s vremena na vreme u sve te knjige koje me okružuju, koje sam pročitao.. Osećam i danas da je s nekima trebalo duže da se družim. Trebalo je, ali nisam. Danas nemam više vremena za povratak! Hoće li ono što sam naučio, što znam, ikada moći da mi pomogne da nekako rešim barem poneki problem... Teško da hoće, jer je ostalo iza, i sve zavisi od mene kako sam to znanje u momentu priliva povezo i nadogradio... Deca nesigurnosti nose uvek svoje breme hitajućeg vremena koje je teško kao nebo. Stalno se postavlja pitanje prošlosti! Verovatno da priča 'starijih' o prošlosti traje tek par stotina godina, ali stalno vraća, ponekad imbecilno unazad, klanjajući se idolima, koji su u neproživljenom događanju samo lutke, surogati, svojina predaka! Na sve načine, očajnički, pokušavaju da stignu to vreme, što podrazumeva trčanje unazad, u susret vremenu kojeg nema i neće ga nikada više biti, jer je razbijeno u paramparčad, nesvesni ili zaboravljajući da ih budućnost tek čeka, ili, što je još gore, neće da znaju za nju. Time oni nemaju budućnost! ali su više u budućnosti nego oni koji uopšte ne hitaju u prošlost. Ima, znači. nade za budućnost!

Prilikom rešavanja nekog problema naučnik saziva u zbor, u pomoć, sve što je naučio i što zna, i ukoliko je sistematičan i konsekventan, isti bi trebalo da reši. Čini se da kako naučni problemi postaju sve složeniji i komplikovaniji, tako zahtevaju veću pomoć filozofskog načina razmišljanja. Zato su to naučni problemi a oni drugi filozofski problemi. Metoda samo donekle može da pomogne. Malo dalje filozof ostaje sam sa svojim mislima, bez formula za prolaz kroz uski tesnac vremena. Zato filozofija nije nauka već 'mišljenje', pa ni filozofi nisu naučnici već mislioci.

Filozof zna, međutim, da je poziv upućen samo njemu i da tu od određenog momenta nema više pomoći sa strane, niti opštih pravila pd čijom pokrivkom može naći bezbednu zaštitu. Poziv je ovde uzajamni, jer u svakom momentu pitamo pitano i odgovaramo odgovoru. Zato naučnik uz dobru koncentraciju i *upornost* može uvek iznova obnoviti sve ono prethodno. Mislioci koji sled ne uzimaju kao osnovnu potku ili im taj sled izmiče negde na putu, upravo zato što su mislioci, ne mogu da prizovu znanje kao logički i sistematički sled, već *čitavu temu* iznova i uvek iznova i iznova sagledavaju, a tema se stalno menja, nikada nije u potpunosti ista i uvek zahteva novi uvid, punoću, sveobuhvatnost itd. Pozivanje je obostrano...

Posmatram nebo, plavo i svetlo. Skoro pastelne boje neba, pustinje, mora ne guše naše misli, već im širom otvaraju put.

Prisećajući se nekih događanja i stanja iz svoga života najčešće izgovorene reči u mom životu iz mlađih dana bile su: *ne znam*, ali i u istoj meri – *da... znam!* A imao sam jedini tu privilegiju od strane moga oca a u odnosu na moja pitanja i isključivo prema meni, da mi na pitanja odgovara sa: 'ne znam' ili 'otkud bih ja znao', a ako me sećanje ne vara, bilo je mnogo pitanja,

a odgovori skoro uvek: ne znam, otkud bih ja znao i tako skoro uvek do nekog kasnijeg perioda. Međutim, to je meni otvaralo put k znanju i nesvesno, iako me je ponekad i ljutilo. Ocu je verovatno to bio način opuštanja u tišini i miru slobode neangažovanja. Možda je sve bilo s namerom. Čini mi se danas da su prošli čitavi milenijumi! Možda je prvi znak starosti taj kada je postajemo svesni! ne i same godine!

Iznova bacih pogled u nebo, ali nakon prethodnih misli to nije bilo isto nebo. Kao da sam u drugom vremenu. Svima se to dešava, ponekad, zar ne? Nadam se da nisam usamljen.

Ponovo smo krenuli na put, ponavaljajući isti, već ko zna po koji put. Vozili smo se starim putem tzv. Batajničkim drumom prema Novom Sadu. Najlepši put na svetu, rekoh sebi, tražeći potvrdu tog zaključka od Treptaja, na šta je Treptaj samo klimnula glavom. Podrazumevalo se! Ovaj drum sam jednostavno voleo svim svojim bićem, povezivao me je s prošlošću, bio je to moj put, put mog detinjstva i mojeg vremena i po mojoj meri... Drum je bio od betonskih blokova (od čega je svojevremeno bio napravljen i drum prema zapadu zemlje), i nije bio značajan, ali je za mene predstavljao neko par excellence vreme. Izdvojio se kao nešto posebno, kao vanvreme! podsećajući me uvek na putovanja prema severu koja su u ta, neka prošla vremena bila pravi doživljaj, avantura čak, drugi mirisi, zvuci, doživljaji. Setih se, namah, kako sam se uvek pitao zašto je betonski drum Zagreb-Ljubljana ostao da kao poslednja veća saobraćajnica u Jugoslaviji bude asfaltirana!?! Ali, to bi bio ulazak u neko drugo vreme...

Postavih sebi pitanje: šta ako vreme ne postoji? Setih se Platonovog uputstva da radi vežbe, treba postavljati pitanja kako o postojanju tako i nepostojanju pitanja koje se razmatra. Ali, ovo nije bila vežba... postoji, ne postoji... Šta li znači postojati?

Postojati znači jeste! Bivstvovati na neki način ili kao nešto. Ako nešto jeste onda i bivstvuje, a ako bivstvuje onda bi trebalo da se pojavljuje, da je tu pred nama i da traži da ga imenujemo. Postavio sam sebi pitanje naglas: da li vreme postoji ili ne postoji, na šta je ona klimnula glavom u nemogućnosti da kaže bilo šta, zbog sočne breskve koju je prosto gutala, pazeći istovremeno da joj se njeni sokovi ne sliju niz bradu, odeću itd.

A, šta ti to sada znači, postoji ili nepostoji? Treperela je kao violina daveći se istovremeno iskolačivši oči k nebu, bespomoćno i skoro zapenušena od prevelikog zalogaja i besa. Nisam insistirao. Što mora baš sve da treperi u istom tonu tj. da se kaže, da bi se razumelo, kao da bi se uopšte moglo razumeti do kraja... Neka svako razmišlja prema svom nađenju! Odavno sam došao do zaključka da je najlepší govor i da su najlepša iskazivanja misli, ona koja se čine nedovršenim. Isto kao i pesme i romani koji nemaju ambicije da baš sve kažu. 'Objasniti' nešto do tančina, zasigurno znači to nešto zagradingi objašnjenjima i izgubiti ga za sva vremena, čak mu ne dati, mogućnost povratka i popravke u nekom budućem doživljaju... a doživljaj je valjda osnovni element vremena koji se ne da ponoviti. Znači, vreme je neponovljivo ali i ponovljivo ukoliko mu ostavimo mesta da se ponovi...

U strogo naučnom smislu vreme je nepovratno!?

Prisetih se: Hajdeger je bio čudan mislilac. Neki zaključuju da je otvoreno podržavao tadašnje nemačke naciste koji, sada znamo, nisu bili jedini koji su doveli do rata. Podržavao je i okupljanje svih, okupljanje i sabiranje kakvo je na misaonom planu suština svake filosofije, pa i filsofa pojedinačno. Uostalom, ovakve tendencije filsofa očigledne su još od Lajbnicovih pokušaja političkog, teritorijalnog, verskog okupljanja svih ljudi u XVII veku, što je bilo, kao i danas, utopija. Nekakav san! Lajbnicovo zalaganje za jedinstvo svih naroda i njihovih izraza, dovelo je do njegove izolacije i dotle da je njegovoj sahrani prisustvovao samo jedan čovek tj. njegov čovek od poverenja, sekretar, za koga se ispostavilo da je bio i 'kontrolor' Lajbnicovih aktivnosti, najblaže rečeno. Lajbnic je pripadao Serbskom narodu.

Što se Hajdegera tiče u tom sabiranju, na žalost, čovek postaje predmet za cilj. Braniti ga ili napadati nakon toliko vremena nema smisla, jer mi samo možemo naslutiti u kojoj meri je on imao uticaja na događanja tridesetih godina prošlog veka, pa i to kako je njegova filosofija shvaćena u ono vreme. Sve je drugačije iz ove vremenske perspektive, a vratiti delove mozaika svih okolnosti u prvobitno stanje je nemoguće, i unapred se može reći da bi dalo lažnu sliku, bilo u odbranu bilolu pogledu optužbi u vezi njegovog delovanja. Naša suština i suština vremena nam to ne dozvoljava. Jer povratak u apsolutno isto ruši osnovni princip čovekove jedinstvenosti, individualnosti, unikatnosti. To bi značilo da vreme može da se ponovi. Možda može u prirodi, međutim, ne kao događaj, kao doživljeno, kao splet specifičnih okolnosti – slučajnosti, pa i opšte isprepletanosti svih događanja... Vremenom bi sve stalo – i vreme, i kretanje i čovek bi se zauvek zamrzao... Mada, vremenâ možda mogu, ali kako stoji s vremenom?

Opet, neki tvrde da je ovde najvažnije pitanje istorijske distance (valjda treba: vremenska distanca), koju navodno treba da ostvarimo da bi bili pametniji u tumačenju prošlih događanja. Sasvim je jasno zašto se insistira na *istorijskoj* distanci: u tom slučaju sve se bazira na već 'utvrđenim' činjenicama, polazištima, aksiomima! Ukoliko bi se reklo *vremenska* distanca, onda bi to podrazumevalo slojevitost i filsofski pogled na događaje. U prvom primeru koji zastupa većina istoričara, nešto nije kako treba! Pitam se: da li se distanca odnosi na hladnu glavu gde treba da bude uključen samo razum i da samo na osnovu fakata suvo 'objašnjava' šta se zbilo nekada davno? Suvo, kao da glavni akteri nisu bili pojedinci, pa se sve svodi na akt širih razmera i na grupe, mase i velike brojeve, koji bi trebalo da odrede događanja? To bi izgleda bio zahtev istorije kao *nauke*. Istorija bi trebalo da nam pruži mnogo više, a to je u najmanju ruku uvid u *doživljaj*, koji bi podrazumevao sveobuhvatnost u pogledu na neko dešavanje u prošlosti... videćemo još...

Naravno, problem nije bio u Treptaju. Problem je bio u meni, shvatio sam navodnu nerešivost situacije i pokušavam na svaki mogući način da nađem izlaz.

Kakvo je to savršenstvo kada se neko nađe pred 'strašnim sudom' izbora, makar to bio i egzistencijalni sud, ne shvatajući ga kao *moćnost*, kao izbor puta, kao *slobodu* izbora. Koncentracija je maksimalna i nikakvi sporedni

uticaji ga ne ometaju da donese 'pravi' zaključak u vidu odluke. Ali, nije to tako jednostavno! kada shvatite da ste u graničnim momentima ipak hrabri i odlučni. Zaviriti u sopstveni duh, to je najteže. I nije stvar u tome da li ćemo sebi priznati nešto ili ne, ili možda iznaći da je nešto bila greška, ili da ćemo otkriti savest itd. itd.

Tu se radi o tome da zalaženjem u svoj duh zalazimo u sopstvo; zalaženje u sopstvo podrazumeva treperenje tj. **dijalog** koji po sebi plaši, jer tu se opet radi o priči s bitkom i najsuštinskijom stvari. Tu smo suočeni s onim velikim Ništa. Bezdanom, koji nas tera da mislimo i samim tim da stvaramo od tog ništa nešto. Ali, to ispada teže nego što smo bili zamislili, jer smo ulazeći u nas mislili da tu ima nečega konkretnog, jer stalno vezujemo nas same za nešto, za nešto izvan nas, za neki predmet, neki događaj i tsl. Suočavamo se s Ništa tj. neodređenim, naizgled pustoši, a zapravo se radi o mogućnostima koje nas muče, terajući nas da o njima, o izboru, mislimo. Prvo dolazi do osveščivanja, da smo oduvek imali *mogućnost* izbora! Kao u bunilu ovo poslednje sam rekao naglas i naišao na kratke ispitivačke poglede nekolicine ljudi u prevozu. Uputstvo: ne gledaj potencijalno bezrazložno manijačkoj opasnosti u oči...

Ipak, sve mi ovo nije mnogo pomagalo u pokušaju da razgrnem ono što je stajalo na putu i odgrnem *vreme*. Znači, ono se ipak ne može videti, samim tim ni sagledati u naučno-eksperimentalnom smislu. Da li je uvek na neki način *vreme* ipak u toku?

Slučajno sretah jednog prijatelja, ispred terazijske Kasine; uobičajene reči uz šaljive, kratke upadice: jesi li okasnio, biće vremena, ima vremena na pretek pa čekam, dokle misliš itd. itd. Neko misli da ima vremena, neko da nema. Ima – puno, mnogo, možda beskonačno. Nema – nimalo, ništa, manje-više, više-manje, veće je manje itd. Najlakše je poigravati se s najozbiljnijim pitanjima, jer se zna da ih niko nije rešio, a sitne pošalice nas ne obavezuju ninašta, a i ne koštaju nas ništa...

Sveopšte vreme koje se čini konkretnim... Hodate prastarim Jerusalimom, prethodno podrobno potkovani svakojakim znanjem o detaljima koji se odnose na duhovnost i religiju. Nadahnuti, osećate dah–duh vremena na svakom koraku, neko drugo vreme. Ali, koje vreme, jer tu je pregršt ličnih, samo mojih predstava o tome i tom vremenu, bez obzira na napore tvrdokornih precizatora koji podsećaju na naziv Dalijeve slike koji počinje s '*Veliki m...*' u određivanju tačnih datuma, u datiranju ali i antidatiranju svega i svačega, jer sve što je navodno precizno ima tendenciju da bude savršeno; savršeno se uvek suočava sa potrebom da ubaci ponešto nesavršeno u jaram, na silu, kad tad i eto očas suprotnosti.

Kao taksena marka zalepih se za izuzetnog vodiča, inače rođenog u Beogradu, zvao se Šalom što bi značilo Zdravko, a i domicilni vodič Haim, bio je izuzetno preduzimljiv. Bilo je tu i nekoliko naših popova, dvojica sa popadijama. Mlađi je čak nosio i dugački kovčežić s nekakvim dugačkim mačem! Na prelazu u Izrael jedva ga pustiše da pređe granicu! Možda mi se

javi u poznim godinama, ako pročita ove redove, da mi objasni čemu je trebalo da posluži taj mač! Nisam ga tada pitao, činilo mi se neprilično, plašio sam se odgovora. Možda je uspeo svojom verom i ubeđenjem da se vrati ili ode u neko zamišljeno vreme?

Doznao sam kasnije da Haim znači život, kako mi objasniše, pa sam vodiča zvao Života. Interesantno je da će Jevrej uvek reći da je Jevrej, ma gde da je rođen. Verovatno je to dobar osećaj. Zamislite da znate svoje poreklo koje vas vodi ni manje ni više nego pet hiljada godina u prošlost! Makar i kroz priču. Ja sam se zadržao pretpostavljam kao i većina, na kratkoj uzici vremena u prošlosti...

Fanatizam koji se oseća kao jedan od vidova prošlog duha vremena svih konfesija koje se ovde nalaze, plaši do srži. Znači, nije neposredni strah, ali se iskazuje u vidu iskrenja brige ili nečeg vrlo sličnog. Ovde nema koegzistencije, već samo kohabitacije – od reči habitus – a ono je kao Mrtvo more, preslano-prezačinjeno solju za život bilo kojeg živog organizma. Ovde je vreme stalo s krstom i golgotom! Ne miče se, čak ni u vidu povetarca. Pitanje je: da li ovde važi samo opšte vreme ili ima i pojedinačnog vremena. Kao da se ovo poslednje utopilo u opšte!

To opšte se odražava na nekomunikativnost življa, bilo u jevrejskom, arapskom ili jermenskom delu u odnosu na nas, turiste i uljeze. Zapravo radilo se o neproštanju nepoznavanja činjenice iz prošlosti, ali i sadašnjosti. Inače, na povratku ka Jordanskoj granici, odmah tu uz Jerihon, ustade naš pop i otpoče lajbnicovsku priču o povezanosti svih ljudi, svih konfesija, dodao je čini mi se i nacije i narode itd, pa i o potrebi još čvršćeg spajanja i komunikacije, kada otpoče paljba – kamenje sa svih strana, prštanje prozora – autobus je bio, činilo se tako, uništen. Pre nego šta sam se sagnuo u magnovenju sam video decu i žene, dve trundice sa strane puta i poglede odlučne i s dubokom, mržnjom; međutim, završiću s tim i preći na početak takozvanog puta Golgote.

Put Golgote je vremensko duhovno-putovanje koje vas vraća 2000 godina unazad. Taj period se prelazi prostorom. Doduše, ukoliko ste koliko-toliko upoznati s biblijskim tekstovima, svesni ste i utiranja tog prostora kroz kretanje, sukcesivno u vremenu, momentima počev od pre 2000 godina, tako da prostorno-vremensko putovanje dobija jedan neslućeni smisao. Ova prostorna priča o hodu, 'priča' je iz davnih vremena toliko je svima nama uvrežena još od detinjstva, bilo da smo vernici ili ne i bilo koje da smo vere, da je skoro nemoguće preskočiti kako prostor tako i vreme i ipak ostati na već stvorenim slikama. Znači: skok iz jednog vremena u drugi je moguć. A zašto se takav skok pretpostavlja kao nekakva aktivnost u prostoru? Nakon puno godina od povratka iz Jerusalima odzvanja ono *Don't worry, be happy*. Bilo je vreme Uskrsa. Odzvanja i Andrićeva priča '1922' gde je puno toga rečeno o religiji, ljudskoj ćudi i još mnogo čemu.

Da li ste doživeli raskoš bespuća sibirskih tundri? Sumanuto sam vozio, tek izgrađenim putem Tripoli – Sabrata. Oko mene s leve strane pustinja, s desne plavo more. Napolju, jara. Zatvorih sve prozore ne bi li preko pora izgubio što više tečnosti. Bubrezi su već počeli svoj nezaustavljivi put ka

potpunom otkazivanju. Krvni pritisak je rastao na 250.! Onaj 'gornji'. 'Donji' nisam više ni merio pošto bih ugledao visinu gornjeg. On je za sebe u krugu temeljno radio svoje nedelo na meni. Ipak – uživao sam i bio sve manje svestan nesnosnog bola u glavi zbog kojeg sam i započeo jurnjavu. Konačno stadoh. Sam sam na putu. Nikog u blizini. Stupih u pustinju, a jedino što je bilo gore od prethodnog, bila je pomisao na zmije i škorpiione, pa sam s velikim oprezom zalazio dublje u pustinju udarajući nogama po tlu jače nego pri uobičajenom hodu, zadovoljivši se posle izvesnog vremena samo posmatranjem bespuća koje se nudilo...

Da li ste doživeli bespuće sibirskih tundri? Možda ste u Veneciji u mislima zamišljajući preživljavali tajanstvenu izmaglicu punu tužnih i jezivih životnih priča iz prošlosti tog grada? A, kako stojite s obalom Atlantika – beskonačno sivog odsjaja plavog neba? Mistiku egipatskog dubokog sumraka? Niste?!

Možda znate da Sahara ima svoj *miris*? Ako budete u prilici: lezite u suton leđima na još uvek topao i mekan pesak, dobro udahnite i pokušajte da dosegnete miris peska, i zvon valova koji su tu nekada vladali svom silinom iskona, u nastanku negdašnjeg morskog dna! Zapravo sve će vam to samo i bez vaše volje prići, a nameru upotrebite kao priziv. Biće brže. Ali, pokušajte, kad ste već u toj poziciji, da bacite dug pogled nagore u smiraj kosmosa – da li znate da se on *čuje*. On zvoni svojim draguljima. Nebo, akorduje. Nibelunzi ili Nebolunzi orgijaju! Zvone. Svugde oko mene zvonjava i treperenje. Tu se i oči sada lagano sklapaju, same od sebe i nastaje potpuna tama. Samoća. Tišina! Prožima vas ježnja a sitni nadražaji na koži postaju sve jači, pupeći iz sebe, svaki za sebe, po jedno stablo – eto je: prikazuje se priroda u svojoj punoći! Kao u pesmi! Nešto vas goni da ponovo otvorite oči, ali kao da je prisutan strah da će ova zvonjava čarobnih čestica koja obuzima sva čula nestati. Najradije biste večno ostali u ovom stanju ali, avaj, senka prelazi bivšim prastarim dnom mora. Ona zastrašuje. Opet plavetnilo, ali sada drugačije. Hladno je. Potpuna tišina uz blagi odlučno večni šum udaranja sitnog kamenja jednog o drugi. Isti šum kao kada zaronite u more. Ježnja postaje neprijatna, želja za buđenjem je sada jaka. Da li je ovo zaista san?

Jedan pogled u neki predmet dovoljan je da rasprši iluziju neslućene mogućnosti stvaranja drugog sveta u vama. Ako bez uspeha pretražujete horizont da bi našli nešto na šta bi lusmerili i zadržali pogled, ne brinite, oči će same naći svoj fokus za koji trenutak.

I, gde smo onda!? Eto nas u mislima, zatvoreni i začarani, istovremeno. Spoznajemo ipak samo naslućenu beskonačnost, ali saznajemo sve same konačne stvari. Ili, možda, obrnuto? Zapravo, nije važno. Sigurno je samo to da smo tu u nama, u najnevidljivijem vrtlogu delova našeg tela i duha. Samo mi i mi, ja i ja. Šta je s Treptajem? Ona je, naravno, tu i treperi. Apsolutno smo usklađeni. Platonov plamen me izuzetno privlači, treperi u meni, prenosi nespoznato i još ne misleno. Ja, ja želim da otisnem sebe u tu privlačeću nespoznatost. Želim da se prepustim. Međutim, samoodržanje nužno govori suprotno: vrati se, kud si krenuo? tamo je možda Had a ne vidim drugo do bezdan, a i litice su veoma blizu jedna drugoj – tek jedan odskok bio bi

dovoljan za spas. Kao da znam da bi me taj odskok mogao koštati života. Treba mi beli krilati konj. Samo on može da me prebaci preko. To je duh detinjstva – dah, duh-dah, Had. Otisak! Ono samo moje! Samo ono što je Ja!

Čuđenje može delovati i jako naivno. Čuditi se – čemu?

Nebo mi se činilo izuzetnim, prepuno kontrasta u procepima između snežno belih oblaka i boje neba. Snimio sam po ko zna koji put ovaj, naoko obični, ali čudesno prozračni, svakodnevni i naročiti spoj nestajućih oblaka okovanih večnim i ukočenim pojmovitim pogledom. Nešto sam tražio, ni danas ne znam šta, ali s velikim interesovanjem sagovornika više puta sam pokušao da dočaram uz pomoć tih slika atmosferu Atlantika gledano s evropske strane. Evropsko nebo gledano sa Ostrvske strane, preko kanala, bilo je uvek čisto, prozračno, uvek s jakim kontrastom belih oblaka, čistih...

To se događa barem u početku, u prostoru. A vreme kao da je u zametku. Ono teče za nekog drugog, ali za mene još ne. Tek kasnije. Kao živa bića koja svim čulima percipiraju samo prostor, vreme tek kao zajedničko teče, ali ne i moje sopstveno. Treptaj: kakvo moje vreme? Rekoh, naše valjda, tvoje i moje, podjednako? Ono jednako prolazi za sve nas, vreme koje se meri, a kojeg mi još nismo svesni do određenog uzrasta, kao ni priroda, životinje. Ali, zar ono ne prolazi jednako za sve. Opet vreme koje se meri. Da, ono se meri ne-vremenskim merama, prostornim itd. Međutim, ni za naučnike vreme nije univerzalno, svugde isto – prošlost, sadašnjost i budućnost su potpuno različiti gledano s različitih lokacija i brzine kojom se tela kreću...

Prihvatih se gitare sa odavno istegnutim najlonkama, zario sam nokte u nju i otpočeo sa neprevaziđenom i nedostižnom Tareginom *Alhambrom*, koja mi je oduvek stvarala iluziju nečeg drugog, premeštanja, zapravo, vraćala me nekud. Predstvljala je uvek more vanvremena. U svako doba = u svako vreme sam mogao da je slušam i sviram, i uvek povratak na isto... A imala je takav obećavajući i romantični naziv: '*Povratak u Alhambru*'. Postoji li lepša kompozicija? Prvo i uvek, vizija prostora Iberije – España, pa i Portugalija s fadom, zatim nekakva ogromna ptičurina koja kruži iznad ogoljenih predela Iberije, oduvek paralelno i tajanstvena jednoznačnost – Iberija i naše reke Ibar (skoro se i konkretno zainteresovah za značenje – Ibar na 'starom iberijskom treba da znači' – dolina reke....), arabeske, fontane, splet jakih boja na keramici u četvorouglanom prostoru, dvorišta oivičena zidovima kuće, takozvanih atrijuma. Velaskezovski obučena žena, velaskezovski pogledi i nemi oslikani osmesi i eto to je moj doživljaj nekog vremena u nekom prostoru, ili obrnuto. A onda sledi skok u nepoznato, skok u uvek novo, proboj u nedogled i uživanje.

Pomislih, ima tu još mnogo toga oko te Španije. Na primer, arhitektura, raznovrsnost arhitektonskih zdanja širom ove zemlje. Svi znamo za Gaudijeve valovite linije koje se ovaj arhitekta-umetnik nije plašio da ugradi, van standarda, van institucionalizovanih pravila tj. van vremenom utvrđenih modela, ali u čvrstoj vezi s prostorom. A mora se priznati i sluh onih iz čijih je fondova crpeo sredstva. Monumentalna arhitektonska zdanja Katalonije i

priroda na koju nailazimo idući prema Montseratu ili Andori ili Dalijevom svetilištu – Figerasu, čvrsto su povezani. Veza je čak često očigledna. A, često se ta veza toliko prepliće jedna s drugom, da se pretvara u organsku celinu, simbiozu dva sveta – sveta prirode i sveta umetničke inspiracije. Planine koje kao da se spuštaju s vrha u slapovima istovremeno prodiru i utemeljuju se u zemlji s oblicima koji neodoljivo podsećaju na korenje nekakvog ogromnog drveta. Ova slika je posebno ugrađena u katedralu *Svete familije* u Barceloni. Čak i fasade kuća u glavnoj ulici Barcelone podsećaju na ove, nazvao bi ih, prelive kamenih delova planina! Monumenetalno, s tim što ovde, gde se mašta, asocijacije i percepcija dodiruju, vreme staje u mirno, nemajući kud... Znači, tamo gde čovekovo stvaralaštvo na najbolji način pravi simbiozu s prirodom, tu bi trebalo nastati bezvreme!

Zašto se nešto smatra stvaralaštvom samo kada se obrađuje posredstvom fizičke aktivnosti? Zar ne može i čisto misaono prevazilaženje stvarnosti biti isto tako *aktivnost, koja se ubraja u duhovno-materijalno stvaralaštvo*? Zar uvek mora postojati neki *dokaz* za stvaralaštvo? Dokaz se pretvara u apel drugima da 'ipak shvate'! Ubeđivanje ubeđenja!

Dematerijalizacija u nekom drugom vremenu! – možda bi neki fizičar rekao. Za mene, uvek duh u poseti! kao engl. > ghost (srpski > duh) ili na srpskom gost! kako kaže jedan moj prijatelj, etimolog. Valjda zato što se na vratima kao gost pojavljuje u dva vida: fizički, imenom i prezimenom istovremeno prinoseći i svoj duh... Taregina kompozicija *Sećanje na Alhambru* – naslov koji nas zajedno s tonovima koji se nižu uvodi u dubine romantike. I vremena! Vreme, dakle, kao suštinsku nužnost sadrži i romantičnu crtu... Tarega ju je i komponovao u znak svog ponovnog boravka u Alhambri, znači: sećanje kao sada-sećanje, ne sećanje u uobičajenom značenju te reči kao prošlo sećanje. Tu sećanje dobija jednu drugu dimenziju, nije sećanje na nešto sada, konkretno, neki objekat, već sećanje koje nema direktnog dodira sa sećanjem na nešto prošlo...

Pomislih opet na moguću beskonačnost vremena ali i njene neizmerne mogućnosti izražavanja i atribute u koje se prerušava, krijući se, velom koji uvek podrazumeva nešto iza! Kao i Helderlinov oblak i Hajdegerova 'analiza' značenja tog oblaka! koji isto tako podrazumeva *znak* za nešto iza! Ako nije beskonačno (vreme), onda ne postoji! Kažu da ono mora biti saobrazno bitku. Ali, konsekvantno tome, ne može se onda izraziti ničim u potpunosti, kao ni bitak. Ako je vreme beskonačno, onda je svaki njen deo beskonačan, pa delova ni *nema*, jer koliki je ili koje veličine treba da bude deo beskonačnosti?

Kako to da *nema*? A šta je sadašnjost, na primer. Sadašnjost je bitna povezujuća tačka, momenat koji čini prošlost i budućnost shvatljivim, a već odavno je proglašena za nešto bezveličinsko. Prema tradicionalnoj predstavi ova bitna tačka – *sada(šnjost)* – nikada ne može biti momenat vremena jer, iznad svega, omogućava, uzan doduše, ali ipak protok vremena. Predstavlja prolaz u beskonačnost, na dve suprotne strane. Unapred i unazad! U njoj ne postoji ni prošlost ni budućnost. To *Sada* je bezvremensko u tom smislu da je upravo ono beskonačno: ovako nešto se primećuje ili se može potvrditi kod

svakodnevnog govora gde je gramatičko *sadašnje vreme* zapravo beskonačno vreme koje se proteže kroz čitavu navodnu beskonačnost vremena, na primer, u srpskom jeziku: idem, pišem, trčim, sedim > bez vremenske odredbe nema ni vremensku ograničenost; u engleskom jeziku: I walk, I write, I run, I look, isto ili približno isto gde nije neophodna vremenska odredba već samo particip prezenta da bi se dala vremenska ograničenost i to samo u značenju 'ovog momenta' tj. 'sada'; u nemačkom jeziku: ich gehe, ich schreibe, ich laufe, ich sehe itd. gde takođe bez vremenske odredbe nosi u sebi beskonačno **ali** i *neodređeno* trajanje. Šta bi bilo kada bi nas na prvim časovima gramatike učili da sadašnje vreme, zapravo obuhvata beskonačno vreme ili barem reći: sva vremena... Prema tome ljudi već po svojoj prirodi tj. iz samog jezika, iz svoje suštine, s izvora misli, daju vremenu *sadašnjem* neverovatnu karakteristiku *beskonačnosti*, s tim što ovo 'koriguju' po potrebi raznim jezičkim dopunama i bližim vremenskim odredbama!! Ispada da je sadašnje vreme osnova za sva 'vremena', ali nije!

Čak i oni najmlađi školarci, poneki doduše, osećaju da ovde nešto nije kako treba, ali se na kraju povinuju standardima i tutorstvu autoriteta starijih i zajednice i ne idu dalje u razmišljanju, neverujući sebi jer čemu ih drugom uči zajednica nego da ne veruju sebi, već samo njoj i u manjoj meri starijima od sebe, a od tih starijih najviše roditeljima, jer zajednica zna da roditelji najviše greše! Međutim, pošto i roditelji od malena imaju slične 'probleme' i oni su postali opasnost po zajednicu, jer sve manje 'vjeruju' a sve su individualniji u svojim postupcima, pa već desetljećima imamo hajku na 'nesavesne' roditelje gde se i deca otimaju od njih...

Ali, gde je tu vreme, kao ono zauvek? Opet: rađamo se, upoznajemo svet oko nas, prvo preko prostora, doduše u nekom vremenu u kom otkucava neki sat, tama ili vidimo dah-duh, noć, ali ga nismo svesni u početku, ništa nam ne govori, odnosno, postoje samo mnogo, mnogo *sada*... Ti sitni sada nisu povezani, pa nam se svaki čini kao svet za sebe, pa Lajbnic kao da je monadama opisivao neograničeni broj zasebnih sada, a zato što nisu povezani i nepamtimo ih sve pojedinačno, već kao jedan opšti utisak ipak je za svaku monadu kao zasebni 'dom' ostavio po jedan otvoreni prozor za komunikaciju, što bi trebalo da znači upravo radi povezivanja... radi niza...

Opet opsesivno vraćanje, opet telefonski poziv, sastanak i naravno: ja, ona, vreme između nas, pitanja i odgovori koji to nisu!

Zvali su pred zoru. Čudno, granica između noći i dana je često granica između smrti i života! Nalazim se u predvorju odluke: prekida i žudnje za novim životom. Zurim uplašen na smrti u zid iznad sebe... mali ubod u nadlanicu i tri, četiri, pet, šest, sedam – u ušima šišteći šum. Budim se u ranu zoru, na kolicima, podižem obrve, bolničarka je ljubazno nasmejana, mislim u sebi dobro je, uspelo je. S krevetom me gura kroz dugi lavirint samo njoj poznatih hodnika. Opet lift i... valjda se nikome to nije desilo, kvar tj. nestanak struje koji nije mogao uobičajeno brzo da bude nadomešten agregatom. Sreća po mene, barem, upravo nakon hirurške intervencije i povrh svega u sred precizne šindlerovske Švajcarske... Koliko li je trajalao? Opet tonem u san. Tu

sam, opet! Jedino prisećanje na neko dešavanje stavara mi i dan danas trljanje metala o metal. Prestanak, kako rekoše, rada srca na 20 sekundi, ne pamtim! Ipak, i pored svega nije uspelo; organ s kojim je trebalo da otpočnem novi život i moje novo vreme, uskoro bi značio moj kraj jer je u sebi nosio onu najgoru bolest... ponavljanje...

Sedimo u malom kafiću, jedno naspram drugo, jedemo picu, automobili tutnjaju na sve strane. Strma Cetinjska ulica, zatim 29. novembra, klinci uz graju kao iz katapulte izbačeni, iskaču iz škole preko puta. Koji put isto – ponavljanje. Šta li oni, pored onoga što znaju, moraju da znaju i adekvatno tome misle, još i misle, meta-misle meta-mislioci, ako su to? Trebaće dosta zgusnutog vremena da to i postanu. I još više volje!

Prekid je trajao dugo. Shvativši da moram da uspostavim kontakt s Treptajem, išao sam oprezno korak po korak, vodeći ponovo dijalog ne s Treptajem već izlazeći iz sebe, s onima izvan mene. Vraćajući se duboko u svoju prošlost ponovljenim čitanjem i pisanjem i onim aktivnostima kojima sam zapravo stvorio Treptaj. Prizivam je.

U međuvremenu, puno puta je sunce izašlo i zašlo, smenjujući se, ne uvek s vidljivim mesecom. Prošlo je dosta ponoći. Opet smo se sreli na istom mestu. To više nije isti ambijent. Mesec jul – možda avgust, ne sećam se najbolje – izmenjena slika svega. Prolazimo pored istih zgrada, istim ulicama u istom gradu od kada zna za sebe. Podrumi i prostor i temelji! Nešto isijava iz tih zgrada i kapija i svaki miris, zvuk, šapatom nešto nagoveštava i govori o meni. O njima. Siguran sam: govore mi nešto, jer u njima boravi *vreme*, koje samo ja osećam! *Vreme živi!? Šta vreme živi, čiji život? Svoj, moj, njihov? Nepogrešivo moj i neobjašnjivo samo moj. Sêdim! Brada mi je sve jača, čak i brže raste. Ineressantno!? Nekada se mom profesoru jezika činilo da će mi je vetar oduvati, te da ne idem Brankovim mostom! Znak starenja?*

Uhvatiti *vreme*, kako se to radi? Fotografijom? Uvatiti da, ali ne i zarobiti. Ne da se zarobiti, jer nužno živi, pa mora makar da *teče* dalje... Da, ali tako uhvaćeno, ono je samo jedan deo, tren i samo meni nešto znači. Fotografija je događaj u kome onaj koji se latio fotoaparata učestvuje a uhvaćeno kao takvo samo njemu nešto znači! U svakom drugom pogledu fotografija može biti i opštevažeća. Kako se ponašaju dve ruže na slici u odnosu na dve kuće ili ljude ili reku, tvrđavu, panoramu itd.

Opet nailazimo na tvrđavu, ovaj put je to Kalemegdan. Posmatram dve reke, ona sa severa je najveća u Evropi, ona s leva je 'naša' najveća reka. Tako je bilo donedavno! kad se ovakvo činjenično stanje iz osnova izmenilo! Ali, šta sam ja time rekao o rekama i o svom doživljaju, utisku, predstavi istih. Ništa. To su kvantifikacije u vidu dimenzija, ili dimenzije bez odredbi stanja mog sveta. Same činjenice, koje svi mogu da nađu u priručnicima, a verovatno najveći broj ljudi ih zna a verovatno i veći broj koji zapravo nemaju značaj za mene kao pojedinca. Ili, da li imaju neki značaj samo za mene. Eto to je pravo pitanje. Gde sam tu ja i kako ih doživljavam to je samo moje i nikada nije sukcesivno već samo u nekom tom i tom vremenu kroz takav i

takav doživljaj. Kao jedno i celovito! Pomenute reke se sastaju tu pred našim očima i odlaze ruku pod ruku da bi u kratkom spoju nestale i postale bezimene u sivilu Crnog Mora. Nebo iznad nas, opet obojeno i nešto u nama, ravnica kao pučina, sve do nestanka na horizontu.

Napokon sam je prizvao. Osećam njen treptaj i konstatovao sam konačno da je opet tu. Dobro je, ne bih mogao drugačije. Nisam nikada mogao da joj ponudim ništa intimnije od svojih misli. Možda zvuči neverovanto pa još i nekako nasilnički. Pogled u daljinu, prema horizontu, pripijena uz moje telo sve jače. Nakog dužeg vremena bili smo još bliži, izgleda da je prekid bio podstrek za poziv. Zadovoljan sam. Uspeo sam ponovo da je dozovem. Treperenje je opet tu!

Zaključih jednu interesantnu i važnu stvar: da pri pomenu pojma vremena počinjemo da zračimo intimnošću! Započnete li priču s ljudima o starenju, o starosti, o mladosti, o bilo čemu s vremenskom odredbom prošlosti ili naslućene budućnosti, šta je moglo biti ili šta bi moglo biti, šta će biti tj. o vremenu uopšte ili bilo čemu što je povezano s *vremenom* – ulazite s ljudima u najintimnije misli, njegove/njene i vaše! Probajte, možda otkrijete sebe! Već sam govor o vremenu znači začetak intimnijeg razgovora, pa bi uz njegovu pomoć trebalo da zagazite i u vreme onoga drugog, isto tako saznajući usput ponešto vrlo bitno – što vas spaja ili razdvaja, ali svakako *suštinski vredno* za oba.

Umorni od celodnevnog hodanja, ipak, spremno obučeni za još jedan izlazak, raštrkani po krevetu ležimo sve troje, kako mi se sada čini, vrlo mladi... pričali smo o svemu i svačemu, on priča o tome kako biljke osećaju. Spominjući Aristotela, iznosi najnovija istraživanja o merenjima impulsa osetilnosti kod biljaka; ja to pobijama, s tim što moram da kažem, da sam mnogo godina kasnije prihvatio u dijalogu s Treptajem čitavu tezu – ipak, danas, moj stav je potpuno pretopljen u nešto drugo! O takvim teorijama ne razmišljam. Ipak verovatno da takvu temu treba promisliti i stvar uzeti vrlo ozbiljno u razmatranje... jedino mi smetaju prelazi: kako s mrtve materije na živu uklopiti osećanja, ali nije to isto... Međutim, *Treptaj* nas spušta na zemlju svojom neumoljivom logikom i zaključcima koji nas stalno vraćaju na sam početak.

Proteklo je vrlo mnogo vremena od tada. Ali živo se sećam *prvog utiska* o nerazumevanju u jednoj nazovimo je 'intelektualnoj' raspravi, a taj utisak me kasnije terao da često preispitujem svoje stavove i brigajući stojim nad svojim misaonim aktivnostima, 'deleći ih na troje' da bih došao do svog stava. Priznao sam sebi 'grešku' u načinu, u pristupu čitavoj diskusiji i zauvek je imao u vidu kao nekakav korektiv.

Neki događaji su se odigrali vrlo davno a opet vreme kao da se zgušnjava kako starimo i pretvara u jedan utisak o *vremenu*, *lični utisak* koji postaje sve reskiji. Ovakav stav trebalo bi da se odnosi i na suštinu života.

Sretosmo se opet mnogo kasnije i to slučajno, ispred nekadašnje kafane vredne sećanja. *Lipa*. Sedosmo uz piće. Ali, nije to ista Lipa s podasfaltnim prostorom i zeleno obojenim daskama separea, žamorom ljudi svakakvih fela, koji, gušeći se u dimu i kombinaciji mirisa vina i nekih drugih mirasa, žustro pričaju o najvažnijim temama ovoga svega. Ova je bila druga Lipa. Urednošću svojom, bola je oči! Na zidovima valjkom naneneseni stilizovani listovi lipe. Autor: Damjan! Ne mari, jer taj prostor nije slučajno 'odabran' od strane boemštine starog Beograda, a izdišući i dalje je neizbrisivo zračio starinom. Barem za one koji bejahu bili doživeli negov damar.

Sve ovo mi prolete ispred očiju, živo i uverljivo pre nego što smo seli za jedan sto. Pitam, jadva naslonjen laktovima na sto zauzevši. namerno, a u pokušaju da to izgleda kao šala, skoro agresivni stav, ipak, uz osmeh koji je trebalo sve da kaže – 'Kako vreme?' Mislio sam da može da se nastavi, ali u nekom drugom pravcu. Kakvo vreme, reče. Pa, vreme. Nisam namerno hteo da budem određeniji da bih odmah video, bez dvoumljenja, da li još uvek mislimo o istim stvarima – nekada se dešavalo da izreknemo čitave rečenice istovremeno. Pogledao je šeretski na sat: misliš, sati? Svestan da će da promaši nešto, a kao što je i primereno našim godinama, nije ga to nimalo omelo... Hm, možda je prevazišao celu stvar? Oslobodio se, a ja skoro da sam postao ljubomorani na njegovu slobodu... jer sam na početku!

Bravo! Odlično, rekoh – ne, nego ono tvoje vreme, znao sam da pogađam pravu stvar s tim 'ono', istovremeno s nadom da još uvek imam pravog sagovornika na ovu temu. Čestitanja samom sebi splasnula su u trenu!

Ispade da se šegačim! Šta će ti to! rekoh sebi, znaš da više niko o tome i nerazmišlja. Istine nema, bitka nema, filosofija je umrla a s njom i metafizika, ostale su samo interpretacije, nema interesovanja. Ostali smo samo na ličnim interesima koji su se uvukli u poglede i doživljaje. Intimnost vremena je isparila. Život je *prebrz* za te stvari. Pomislih pomalo i ljutito: potpuno smo podlegli zahtevima anglo-saksonskih mislioca!

U tome i jeste problem, što ljudi ne shvataju da žive tuđe *vreme* i tuđe živote, zato što su izgubili interesovanje za tzv. onostrane probleme, za koje nas ubeđuju hiljadama godina da nisu naši već svevišnji ili problemi koje rešava zajednica, društvo. Ali, radi se ipak o našim životima. Za tuđu korist ljudi misle tuđe probleme, tuđu sadašnjost, tuđu budućnost, tuđu ljubav. Sve što je naše, kažu da je tuđe!

Percepcija se pretvorila u voajerstvo, mišljenje u laž a umetnost u koristoljublje! Tu onda nema ničega mog! Time ni strasti i, naravno, ni interesovanja koje treba da nadiđe svakodnevno, javno. Trebalo bi obrnutim redosledom, ali nije ni to više važno... To tuđe nije neki drugi čovek, već neautentično, čiji je on neautetični deo, prazna apstrakcija ispunjena ljudima, a ljudi padaju kao kule od karata ili domino bez oslonca, bez sebe. Da li je ovo Niče? zapitah se...

Promičem pored *Akademije*. Izložba slika. Da li da pogledam? Ulazim uz osećaj da ne treba. Prepoznao sam domaćina, koji je slučajno prisutan i na sreću i začudo beše sam, te sam krenuo k njemu. Razmišljao je par sekundi,

da li sam to onaj drugi ili neko drugi. Pozdravismo se, kao stari poznanici. Odnekle mu bejah poznat!? Varao se! Da ga neko pita, rekao bi: ne mogu da se setim odakle, ali znam ga. Uostalom, sam je krenuo prema meni! On je meni itekako poznat! Desilo mi se to više puta! Eh, ta pusta i nepouzdana Mnemozina! Prisećao sam se njegovih slika iz svojih mlađih dana, predstavljale su deo širokog sartrovskog pokreta u Francuskoj i izvan nje. Nešto kao beg iz viskozno-lepljivog bića svakodnevnog života, otrgnuće ka samosvesti autentičnog čoveka. Jednostavno ali efektno, shvatljivo na brzinu, na prvi pogled! Prošlo je toliko vremena. Sada su to slike nekakvi mračni ambisi imagincije koje nikako ne bih želeo da vidim na svom zidu, čak ni u snu. Ptičurine koje stoje iznad razapetih lešina čoveka, ali ga ne klucaju... tu radotu je čovek valjda već sam obavio! Napravio sam bezazleni izraz lica kao da prvi put vidim sliku na platnu i upitao za novu tehniku? Nije bilo tu ničeg novog. Nisam mogao da lažem kako sam oduševljen ali sam mogao da se pravim nezalicom!

Šta je to što se traži u vremenu kao opštem? Teme u kojima tražimo nešto za sebe, zapravo sebe, večne su. Mogu li umetnici, na primer, slikari da istupe iz večnih tema. Izgleda da ne mogu. Šta to kog đavola traže već nekoliko milenijuma? Koliko je samo likova naslikano, neba, cveća, talasa, planina, apstraktnih izlomljenih krivina i krikova. Malo toga je širim masama poznato i bilo pri ruci, da bi videli. Šta je tek s nebrojeno mnogo onoga što je ostalo i možda istrulilo i nestalo s vremenom, i ostalo nespoznato svima?! To su pokušaji, zar ne, pitam se, traganja za sobom, i opet se pitam? Koliko puta, koliko dugo će ljudi u svom bavljenju započinjati svoje vreme a sve u traženju sebe! Svojim stvaralaštvom, čovek iznova započinje svoje vreme. Umetnik kad stanje pred platnom ili uperi pero ka praznoj hartiji ili rukama krene ka glini, prekida neko već postojeće vreme, zaboravlja na prisutno, na sve naučeno, na sve pojedinačno i počinje da stvara opštu sliku, lik, delo. Pomislih da treba razmisliti o ovome... drugi put, ako bude bilo vremena.

Sada > pojedinačno u prošlom – opštem, posebnom. Vreme izvan prostora, gde se prelaze ogromne razdaljine, prostori u sekundi. Nauka to ne priznaje, ali čovek to traži i po svemu sudeći *može* da nađe ili samo u trenu da ugleda pa da onda, zagolicane mašte, sizifovski večno nastavi da traži?

Moje *sada* u opštem problemu? Ali, to moje *sada*, nikada nije *sada* već je prošlo, pa sam već i uvek iskoračio u budućnost. Nije moguće da je to sve isto? Pita me neko ko to treba da zna. Idi bestraga! Zar misliš da su ljudi pre dve hiljade godina bili manje sposobni da misle i da su bili manje mudri nego mi danas?

Gušim se u snu i budim, panično svestan i nesvestan: ne znam gde, kada, zapravo, ne znam ništa. Hvala sudbini, ovo traje samo par sekundi, ni jedan tren duže. Uzimam slatko, čašu vode, jednu drugu treću, ispijam do dna. Mrkla je noć. Šta se ovo dešava? Kao da sam drogiran, valjda. To još nisam iskusio, ali reče Pazolini: droga mi ne treba, moje *misli* su za mene dovoljne. Kada se utopim u taj svet misli onda tu nema zastajkivanja, niti naročitog smisla, čista intuicija koja ipak nije slučajna. I ona ima neku potku!

Vraćam se u krevet i ležim neko vreme u polusnu, opušten; evo je: Treptaj! – tu je. Posmatram je i analiziram svaki milimetar njenog treperenja dok spava. Neverovatno ali ona mođe da treperi do spava! Molim boga da se ne probudi, jer meni onda nema spavanja. Posmatrajući je, osećam se pomalo kao da kradem nešto, ali nije važno, samo upijam i lepo mi je. Vratću joj to u budućnosti na neki način!

San je fascinantan, kako za onoga koji sanja odmor, slike želja i stihova, fantazije, govorništvo i slično, leti, poleće, sleće, tako i za onoga ko gleda nekoga kako spava i veruje da taj sanja. Kada posmatrate spavača, čini se kao da je spavač taj koji stvarno jeste, odnosno, onakav kakav jeste, a to nikada u budnom stanju nije?!? Kao da ovakvim osmatranjem možemo bolje upoznati spavača, znači, kada nam se niti obraća, niti nas gleda, i, naravno, ne treperi. Razmisliću kasnije kako.

Posmatram uspavanu istoriju, posmatrano je posmatrano od vremena do... tu i tu, ovde, taj i taj, sve u prostoru s objektima, predstavama vremena, vreme tu služi samo kao sistematizujući medijum, kao sporedni i takoreći nevažni faktor za tako važne i neizbežne ličnosti i događanja. Ono nosi u sebi sistematičnost ali i mogućnost razbijanja i relativizacije svega.

Čovek je osvojio prostor, on ga iz dana u dan transformiše u svoj i opšti prostor i to veoma uspešno. Brižni ekolozi nam, doduše, govore nešto drugo! Šetamo ulicama, gradimo, rušimo, prelazimo velika rastojanja. Prostor, naime, za nas nije neminovan, nije determinisan. Dozvoljava svoju transformaciju, da akcijašimo k novim ciljevima, rečju: dozvoljava da ga menjamo!

Tu, neposredno uz mene, u meni i iz mene, Treptaj je urlala nešto u vezi moje nenormalne prirode, suludih ideja, nemarnosti, nepoštovanja i slično, kao i njene slobodne volje, kako reče: vreme ti ističe, vreme je da ovo, vreme je da ono, nema vremena, ima vremena, u kom vremenu ja to živim, za koje vreme – svi mogući oblici vremena, ali ništa ne govori o tome što bi se kačilo na vreme koje je baš meni trebalo. Utišah treperenje i nakon pet minuta pojačah treptaje i mirno rekoh da se ne igra previše, stvari su takve kakve jesu, naime... Mislim da je bilo shvaćeno kako sam hteo i mislio da bi trebalo!

Stari je običaj da psa koji zagrebe na vaša vrata ne treba odbiti, pogotovo ako je beo, još ako ste im naklonjeni ili ih, ne daj bože, obožavate, pa još vas povrh svega obuzimaju strahote sujeverja. Ali to i nije najjači argument. Šta je to u ljudima da podležemo upravo neargumentovanim stanjima, a ne 'očiglednim' argumentima. Valjda to što su 'pravi' argumenti opšte prihvaćeni pa deluju kao nametnuti, što nas pritiskaju, lažno nas grle u ropskom zagrljaju, pa ni sami nismo sigurni da li smo ubeđeni spolja ili iznutra, a oni drugi koji nisu argumenti nešto su u šta mi možemo postati ubeđeni, sami od sebe postati ubeđeni da je to naše i da predstavlja našu *slobodnu* odluku i povrh svega: ne znamo odakle dolazi, pa nam se kada i nije naša čini da jeste, jer samo je potreban jedan vrlo mali korak da proglasimo nešto slučajno nađeno za samo naše tj. samo nama namenjeno. Trebalo bi samo ispitati šta više uspeva. Kladam se da je rezultat nerešen.

Tako imamo više uspešnih maštovitih pisaca kao što su Dostojevski, Dima, Orvel, Hese pa i Žil Vern, Vels i mnogi drugi koji su toliko toga izmaštali,

da se sve to može uporediti s veoma važnim i čudnim predviđanjima budućnosti. Zapravo došli smo do najvažnije vremenske odlike stvaralaštva: *stvaralaštvo jeste budućnost!* Izmaštana budućnost? Vizija budućnosti?

Nauka to ne priznaje, ne priznaje maštu koja nema podlogu progresije, te se ne može dokazati *prošlim*, u svakom koraku, u svakom momentu. Ne priznaje čoveka, ona je u funkciji nečega, institucionalizovana je, a za nju je čovek u funkciji, to je odnos gospodara i sluga. Odnos poštovanja i nepoštovanja. U prvom redu: strahopoštovanja pred mogućom greškom!

Rekoh jednom nekom frankofilu, usput i književnom kritičaru, da bih pre sve druge literature preporučio nekome da pročita Servantesa, Dimu, Verna, Kronina, Narodne pesme svog govornog područja i slično, jer u tim delima kao mnogim drugim, naravno, razvija se mašta i ličnost a ne samo osećaj za literarno i estetsko, stil itd. Kada se stvori ovakva osnova lako se kasnije uklapaju ovi drugi, a niko se i ne pita, iako se konstatuje da je tako, zašto je Don Kihot najčitanije delo u istoriji književnosti i zašto je Dima najčitaniji pisac u Francuskoj sa svojim navodno 'lakim', gotovo beletrističkim romanima, pored svih velikih pisaca koje se iznedrio francuski duh?

Ko to čita Dimu i zašto? Šta tu ljudi nalaze? Avanture! Ma hajde, uozbilji se, rekoh sebi. Možda vremena koja opisuje? Opis *vremena*? *Da*, ali na poseban način. Vremena kao stanja kod njega su ispunjena životom, životna su, ispunjena ličnostima, prava su. Još jedna duboka povezanost vremena i životnog prostora... Ono nam daje ono ljudsko a ne faktičko... koje je samo na *rubu* mašte, a prilikom čitanja svi znamo da je to mašta, ali prava mašta, ako se može tako nazvati, mašta koja ima svoj ambijent, sklad, sukcesiju, svojevrsni sled itd. a pokazalo se kasnije da pripada najdragocenijim kreacijama književnosti. Mašta koja je istinitija od svake 'istine'. Da, znam, nije se govorilo o 'izvanrednom stilu' u *Don Kihotu*, doduše jeste o novom pravcu, ili nekoj Diminoj knjizi, osim što se 'Don Kihot' smatra za prekretnicu u književnosti, ali... i dalje se čita uz snažne otkucaje srca, jer se radilo o pobuni pojedinačnog duha protiv nametnutog duha društva tj. zajednice! Onog opšteg što je zajednica nudila kao ništa! gušeći u čoveku sve autentično i individualno!

Zurio je tada u mene i neulazeći više nikada u ovakve duele samnom, rekao da sam varvarski srozao čitavu stvar na ono elementarno! Nisam od svega imao ništa, osim što sam nakon ovoga prekorevao sebe i konstatovao da ne bi trebalo da imam ovakav isključivi pristup. Međutim, ovo je bio samo delimično isključivi pristup – borio sam se protiv sopstvenog prekorevanja samog sebe... a vreme je *pokazalo* da to nije bila samo stvar ukusa, već za vrlo mladog čoveka, stvar predviđanja...

Nakon ovog takozvanog duela sam takoreći strmoglavno napao duboku i spasonosno udobnu fotelju. Pre ovoga čina pustih muziku. Muzička škola, sećanja, klavir – valceri, romanse, neuspeli pokušaji komunikacije sa Šopenom. Zapanjujuće uspešno i lako pamćenje pojedinih Bahovih kompozicija, koje su me kasnije podsećale na logiku i matematiku. Kosmički otkucaji i ritam. Nikada zaborav i uvek sećanje, ne i podsećanje!

Ti stvarno obožavaš muziku, reče. Koja je *tvoja* muzika? Odgovorih da ni sam ne znam ali znam da sam se uvek pitao: da li sam 'pravi' ili 'onaj drugi' poklonik muzike. Kažem poklonik jer nemam bolji izraz za ono šta to 'pravi' zapravo znači. Kada budem smislio bolji izraz, rado ću te o tome obavestiti! Narodna muzika, ona izvorna, budi u meni, kao i ciklusi narodnih pesama, nadahnuće i pripadnost, ali budi i sećanja iz detinjstva, a tada su se slušale pesme do savršenstva izbrušene Carevčevim strpljivim radom; džez mi daje živost i život, kao što mi Portugalski fado i meksičke melodije omogućavaju da putujem i zalazim u neke sasvim nepoznate ali neznano zašto, meni privlačne predele, sećanja i osećanja; dalje, sve vezano za Lista, skoro sve što je komponovao, Šopen; zatim valceri, poneke francuske šansone i operaska dela, par baleta, kompletni Bah, nešto od roka, 'dobre' stare romanse itd. Eto, to ti je, ukratko, moj opus. I to samo u određenim raspoloženjima, a ponekad i iza-zovu određenog raspoloženja... s godinama sve više.

Znači nisam poklonik svega što je komponovano kao 'izuzetno' ili 'priznato' ili 'genijalno' muzičko delo. Kako to, upita. Došao sam do zaključka da je svako muzičko delo stvarano kao posebni i izolovani izraz pojedinca i da tonovi koji izviru u određenom sklopu tj. redosledu, stvaraju i određenu atmosferu, predstave, osećanja, talasne dužine i mnogo toga što prodire u nas i dira strune u nama, koje ili rezonantno trepere s notama koje naviru ili ne trepere iz muzičkih instrumenata kao note ili šumovi ili nas udaraju po neimenovanim čulima onim što nisu ni note ni šumovi. Mislim da je to slučaj samnom. Uostalom ovakav odnos imam i prema slikarstvu.

Nastavih. Muzika kao da ima neko svoje vreme pa i prostor kroz koji se prostire, nezavisno čak i od stvaraoaca koji je predaje na uvid, koji je otvara kao svoju suštinu, verovatno i ne znajući 'šta se to dešava'!! Veoma je važno da i prozor najintimnijeg sveta u nama mora biti otvoren kako bi se čula poruka koju muzika nosi sa sobom...

Da li kod Baha svaka nota uslovljava onu nadolazeću? Kao talasi koji jure jedan drugi. Čovek bi i nezanjući za teoriju talasa mogao čistom kontemplacijom doći do zaključka da je prostiranje zvuka, zapravo talasno... Sve je u nekakvom treperenju pojedinačnih nota, stavova – napred-nazad. Zatim, *celina* nazad, onda celina napred, bez primetnog zastajkivanja. Ako bi stalo makar i na tren, sve bi se urušilo, zapravo nestalo! Naime, ne možete doleteti utisku traganja, ponekad i lutanja za smislom kod Baha, primer, iščekivanja rešenja, kraja, a smisao se traži kao čvrst temelj nečega, a čvrst temelj nečega bi trebalo da ima svoj sled i poredak, *ali* i determinisanost! Nije valjda da ćemo u *umetnosti* kao najslobodnijoj delatnosti od svih čovekovih aktivnosti naći najveći determinizam mogući i to u nužnosti određenog sleda?! Onda smo na tlu matematike!!!

Mislim da ne ali neka se umetnički kritičari i estetičari dogovore već jednom da li je suština umetničkog dela u doslednosti koja se pretvara u determinizam, u simetričnosti koja sliči kopiji, u spoju prostora i vremena koji se ne može definisati već samo treperi. Da li u jednom kao dva, što nas nagoni na nasilnu šizofreniju, u spoju materije i čovekovog duha koji stvarajući stvara i svoje večito nezadovoljstvo postignutim u potrazi za pravim sklopom

obeju, u skoro poentilističkom isticanju pojedinosti koje ide do sitničave analitike itd. itd, **ili** u podređivanju svega gore datog jednom jedinom aktu igre tj. slobode koja je do te mere slobodna da se poigrava, ali, zamislite, *ipak nadrasta dečiju igru*. Slušamo kompozicije od pre dvestotine pa i više godina kao da vremenska razlika između onda i sada, 'njih i nas', ne postoji. Ali kako onda nazvati to vreme koje nije prošlost, ni sadašnjost s pogledom u svoju budućnost!?? Slušamo kompozicije na raznim drevnim sviralama i kutijama sa žicama kao da su sadašnjost. Muzika je bezvremenska!?

Nije mi u potpunosti jasno, čak mogu reći da ni ne znam zašto kažu da je pravo filozofsko pitanje: 'zašto'? Po meni nije, nego je otvoreno pitanje, pitanje otvorenog **duha**, kojem se valja i večno otkriva otvorenost duha koji 'nema interes' ali ipak crpi snagu iz neobjašnjive želje da dođe do prvobitnog, do uzroka stvari, zadržavajući se na putu na pojedinačnim tačkama, odbacujući usput *interes* jer ga ne sme biti tu! Praznina stvaralačkog 'prostora' mora biti u potpunosti čista ne samo kao prostorna čistina! Da li je to moguće?

Pitaj me zašto? Kako to misliš? Pitaj me zašto? Ne znam kako mislim ali znam da je to zato što želim! Zašto, i uvek zašto! Zato što postojim; zašto, zato što sam čovek; zašto? Zato što u svom postojanju i želji, moram da budem ja, samo ja, autentičan; zašto, jer sve drugo nisam ja već nešto drugo kako i sam iskaz kaže ili neko drugi; zašto, slobode radi. Treperio sam sve brže! Zamislila se, izgleda da je nešto našla u svemu ovome za sebe. Konačno! Krele, reče, pitaj ti sada mene! Upitao sam je i dobio odgovor: zato što naslućujem, zašto, zato što te ne razumem, zašto, zato što te želim zašto, zato što te volim! Najzad ljudska reč! Sad sam tek spoznao i saznao!

Nije mi jasno u čitavoj zbrci i pokušajima da živimo s drugima, zašto težimo da upoznamo druge ljude, a pre toga nismo ispunili osnovni preduslov za poznavanje drugih, naime, nismo ništa uradili za sebe, upoznali se sa sobom. Pre svega rukujući se u hodu i stvarajući sklad sa onakvima kakvi jesmo! To je upravo to! Mislimo da ono što još nismo ide iza nas, a nećemo da se osvrćemo, jer u suštini smatramo da je prošlo prevaziđeno, da postoji samo nešto ispred nas što nas čeka, a prošlost da u ubeđenju njenog prevazilaženja, ne postoji više! Glavni problem – mislimo da *preduslove* znamo!!! Upoznaj samog sebe i nije nikakva demagogija, nema tu dajmona i nema tu velike filosofije, osim volje i ponajviše hrabrosti da se u to upustimo. Iskrenost otvara i na neki način ogoljava, a to nam se čini da je slabost, nesvesni da, pred nama ogoljava i druge u istoj meri. To je put kojeg se svi plašimo, misleći da tamo ima nekih strašnih podsvesnih stvari, a možda i naslućujemo da je najstrašnije od svega da možda tu, zapravo, ničega nema i da nećemo ništa naći, što je još gore, jer onda smo pred nepreglednim ambisom mogućnosti, koje nas iza-zivaju i koje traže od nas našu punu angažovanost, zadiranje. I otovrenost i iskrenost i isturenost i delatnost i stvaralaštvo! Sve u jednom!

Psihoanaliza ovo drugo uopšte ne razmatra kao mogućnost! Da li je moguće! A, kakva mi to možemo da budemo drugačija bića nego što jesmo?

Naravno da nije za pohvalu, ali jeste istina: jedanput sam bio isteran iz ordinacije psihijatra, a dva puta sam demonstrativno napustio ordinaciju odmahujući glavom uz uvredljive reči na račun njihovog znanja! Zapravo, namera i očigledno lične predrasude! Svo troje su bila iz različitih zemalja: Švajcarac koji je mislio da mu se podsmevam, a zapravo sam se samo smeškao, jer me navodio na odgovore koji samnom nisu imala veze. Italijan koji je urlikao na mene iz petnih žila i bio mi je smešan, s tim što sam na kraju demonstrativno, okrenuo leđa i uputio se niz hodnik nekoliko puta da za svaki recept istrpim mučenje sumnjičavih pitanja i poglede.

Verovatno da je gordost ili nadmenost naša dovela do toga da postoji veliki, možda i najveći strah od nalaženja ničega u nama samima tj. ništanalaženja? Zamislite: uđete nekako u sebe u svoj, nazivaju ga duh, dušu, psihu, mentalni sklop, kad odjedanput, eto ga: zid, ali kakav zid. Pomislite, to je kraj. Nateraš sebe da ideš još malo dublje ili dalje, nekako preskočiš taj zid i ono dublje ispadne plitko. Da li se baš radi o tome da je sujeta ono što nas čini bolesnim? pošto nam se čini da je naše uvek najpunije... a ispada najpliće moguće. Intitutivo, sve ovo možemo i da pretpostavimo, ali isto tako intuitivno ne znamo hoćemo li iznaći snage da se nekako iskobeljamo iz ovog dubokog plićaka! Pojavljuje se ambis, ali ne ambis dubine već obrnuto, ambis povratka. Uvrnuto zar ne!

Povratak! Tu treba da otpočne naše, samo naše, trajanje, samo naše vreme, autentično.

Reče mi jednom neko da oseća da je zao, da u njemu ima nešto loše, nešto što ne izbija a progoni ga, kao neki demon. Jesi li nekada učinio neko zlo, da ne ulazimo u to šta je zlo, o tome kao da svi već imamo neko predznanje!? Pogrešno ljudi misle da dela ne možeš ispraviti, a da misli možeš. Misli progone zauvek, dela se zatrpavaju drugim delima, pa se na kraju ne zna šta je prvo, šta je važnije. Još gore od toga, dela zatomiavaju druga dela, pa se ona prva ne vide kada ti to hoćeš... Može i obrnuto. Čak ni uz pomoć moćnih sonde nauke ne možemo prodreti do kraja. Naravno da ne! Znači nije u pitanju niti znanje niti zaborav.

A da li ulazeći u sebe znači ići u prošlost ili nešto drugo?

Skrećemo li ovde na put svesti gde nas čeka najveća prepona zvana Hibris, koju su bogovi od početka sveta kažnjavali najtežim kaznama. Hibris je u Grčkoj mitologiji značio – nadmenost ili oholost i predstavljao je potencijalno najvećeg neprijatelja čovekovog! Ne samo kazne radi!

'Zato se filozofsko mišljenje 'svodi' na otkrivanje skrivenog'. Time što je skriveno ono u najvećoj meri mora biti i nepoznato. Može biti i ponavljanje, opetovanje, i ovakvo i onakvo, ali je svakako *skriveno* još jednom time potvrđujući svoju egzistencijalnu, čovekovu suštinu, stalnog kretanja i promene... istovremeno, naučno znanje nikada ne polazi *iz...* već nastavlja *od...* i time zbog nužnog nemara prema suštinski ljudskom, zaboravlja, te spoznaje samo granicu gde prestaje, s tim što se ovo prvobitno stanje zapravo nikada ni ne prevazilazi već ga ono preskače zauvek... a filozofija kao 'savest' i *odgovornost* nanovo razmatra ono prvobitno koje se danas skoro može svrstati u nevidljivo, kao zaboravljeno, i prekriveno svakojakim

naslagama 'znanja'... Ako postavimo jednakost između mišljenja i čoveka ili uže: filosofije i čoveka, onda ispada mnogo jasnije.

Sedoh za sto, što sam vrlo retko činio. Skoro nikada. S moje strane, skoro da nijedna knjiga nije pročitana a niti jedna rečenica napisana za stolom, osim onoga brda materijala gde je dodavano po nešto teksta prilikom prekucavanja prethodno ispisanih stranica u ležećem položaju. Međutim, ovo je sada zahtevalo najdublju koncentraciju. Moram početi sve ispočetka... Pri tome glasno izgovorih reči: uh, taj večiti početak... Evo je, Treptaj se oglasi pitanjem: šta si rekao, pitaj me ako imaš još nešto... Učinilo mi se kao da čujem treptaj tuge, kao pri nekakvom rastanku... Ma ne, rekoh, ovo moram sam, kao da sam neko drugi, **iz** samog početka, kao da ne mislim i ne pišem ja, već neko drugi, s ubeđenjem da ću pri tome da prizovem nešto koje bi trebalo da bude drugo. Moram početi bez tebe, rekoh, jer ti nisi niko drugi nego ja. Početak je nemoć pred nečim, ali i prikupljena hrabrost za suočavanjem s ničim!

Ali, to je valjda čovek i njegove misli koje ga teraju da uvek ruši osnove, iznova i iznova. U ovoj tački, koja skoro uvek sličići borbi na život i smrt, uvek postoji iza-zov pa i pred-ubeđenje i, najblaže rečeno, nelagodnost pred provalijom mogućeg neuspeha. Verovatno se slično oseća i umetnik pred novim delom. Tu nije važno da li će neko znati za to nešto, već je to diskurs sa samim sobom. I zato podnaslov...

'Tu otpočinje velika igra savesti...' Zato filosofija i nije nauka... pa tako...

...bitak ne možemo shvatiti gledajući u stvari, već ih moramo transcendirati misaonom aktivnošću: ako se isto odnosi na **vreme** onda se ni vreme ne može shvatiti osim misaonom aktivnošću tj. transcendencijom stvarnosti; ako se vreme nalazi 's one strane' empirijskog, iskustvenog saznanja onda vreme u najmanju ruku ne spada u čulima percipibilne i uobičajenim načinima i metodama dokazive stvari; ako vreme ne možemo iskusiti onim čime obično percipiramo stvari tj. čulima, i ne možemo ga dokazati uobičajenim metodama itd. već samo možemo da mislimo o njemu...

...odakle onda potiče vreme? Kako se ono našlo 's druge strane' a ipak, prema htenju mojem da se vidi iz prethodnog teksta, vreme je oduvek vrlo suštinski s nama, TU?! Kako je ono uspelo da transcendiraju 'našu' stvarnost? a da nam ipak bude 'poznato' i da možemo makar samo da ga mislimo? I još: da uvek bude naše, najintimnije? Ako imamo posebno čulo za vreme onda je ono urođeno, ne i stečeno! Ako je urođeno onda spada u sferu predsaznajnog! Da li ga tokom života možemo još više saznati nego što nam je prvobitno, predsaznajno dato? Ako možemo, kako ga onda saznajemo ako nam nije 'tu' nego 's one strane'? Ako ne možemo, onda je ono fiksno, zauvek dato takvo kakvo jeste? Zašto ga uopšte mislimo ako je fiksno, jer je onda kao takvo valjda već takvo najbolje, svakako bolje nego što ću ga ja, obični smrtnik strukturisati, zašto se jednostavno ne prepustimo fatalizmu postojanja vremena?

Međutim, kao i kod bitka, znamo da je ono nepromenljivo i takvo kakvo je po sebi, i kao što i sam bitak, koji naslućujemo i možemo samo misaono da obuhvatimo a da mu damo stvarnost našim delanjem, isto tako naslućujemo ali i 'osećamo' da to nije isto. Naime, bitak koji je u osnovi sveg bića smatramo beskonačnim, pa nam takvo izobilje ne predstavlja manjak a još manje, i pored sveg truda, ne otvara nam nekakav kraj na vidiku; **vreme imamo**, svesni smo njegovog opšteg prisustva, ali i protoka njegovog koji nije pravo vreme, međutim, ne i njegove ograničenosti u našoj neautentičnosti pa ni izobilja vremena u našoj autentičnosti. Pokušavamo da shvatimo i uhvatimo ono jedinstveno 'samo naše' vreme koje na kraju krajeva moramo prihvatiti kao konačno!

A savest? Najveća moguća odgovornost pred nama samima kao ljudskim bićima, kojima je ovakav stav prema vremenu prirodno omogućen jeste da s tim i takvim vremenom pokušamo da živimo kao individue... da kao autentična bića budemo odgovorni prema nama samima a time odgovornost prenosimo i na sve drugo. Odgovorni smo i prema stvarima u svetu u kojem živimo, naravno, u istoj meri kao i prema ljudima s kojima živimo. Prema stvarima zbog naše nadmoći. Prema ljudima zbog naše pojedinačne jednakosti.

Zašto sam gornji tekst uvrstio u ovu 'zbirku' promišljanja o vremenu iz najrazličitijih uglova? Zato da bi Treptaj i ja živeli srećno i shvatali jedno drugo. Zauvek!

Još jedno kraće zapažanje...

ZAŠTO?

Zašto sam baš sledeći naizgled neobavezni tekst 'Percepcija vremena u nekom drugom vremenu i drugom prostoru' uvrstio u ovu 'zbirku' promišljanja o filosofiji i vremenu iz najrazličitijih uglova?

Našavši nakon više godina tekst koji sledi, zaboravljen u jednoj svesci gde sam zapisivao utiske o mojim boravljenjima na raznim mestima, shvatih vrlo dobru potku koja je provejavala ovim tekstom, a koja se naravno slagala s mojim kasnijim tvrdnjama u pogledu prvobitnog čovekovog odnosa prema vremenu kakav se zadržao do današnjih dana i pored jakog pritiska svesti o vremenu i osveščivanju i doživljavanja vremena na različitim meridijanima; ili: u svesti i ponašanju ljudi u nekim zemljama. Naime, tek mnogo kasnije sam izgradio svoje poglede na prve čovekove korake u prostoru i vremenu u svetlu čovekovog osveščivanja prostora i vremena i osveščivanja samog sebe u razvojnoj formi i neslućenim mogućnostima koje su mu pružene kao kontinuitet opšteg razvoja prirode, zatim, opšteg razvoja živih bića prilagođavanjem i mogućnostima prirođenim samo čoveku. Znači, čovek, koliko god predstavljao skok u odnosu na sva ostala živa bića predstavlja i kontinuitet u opštem razvoju prirode i, naravno, živih bića. Data mu je mogućnost, koja, prema naučnicima, predstavlja samo 1,6 procenata razlike u odnosu na svog direktnog biološkog prethodnika, da razvije i razvija svest o prostoru i vremenu i sebe u njima!

Što se tiče prostora u kojem se našao, trebalo je vremena da svoja čula, a prvenstveno vid, prilagodi trodimenzionalnosti prostora tj. prostornosti, što je išlo uporedo s razvojem svesti o vremenu tj. primordijalnoj vremenosti. Tako, u vezi s narednim tekstom o Kairu, nalazim s izvora očuvan jedan od prvobitnih čovekovih pogleda na svet oko sebe u izlasku i zalasku sunca, s kojim je, za čoveka, trebalo da počne sve njegovo. Tako vidimo da 'tamo' ne postoji dan i noć, svetlost i mrak s kojima započinje i zamire život, već je sve život!

Život u Egiptu, onako kako sam ga ja doživeo nekada davno a posećujući ga i u bližoj prošlosti, predstavljen ovde kraćim i očiglednim upadicama, kao da je u pogledu prostora i vremena još uvek izvorno vezan za sam početak: tu je Nil i njegova delta, njegova leva i desna strana u punom značenju tame i svetlosti, tu je deo Sahare, tu je tajnovita Darelava Aleksandrija, Crveno more, Suecki kanal, Kairo, pa i mistični Sinajska gora sa svojim Gabl el Musom tj. Mojsijevom gorom sa vrha, svojim beskrajnim

pogledom ka horizontu. Tu je ogromno i užareno Sunce preko dana i noć koju osvetljava isposredovana svetlost, opet Sunca, noć oličena u blagom povetarcu, koji nanovo posle iscrpljujuće vrućine uliva i iznova udahnjuje nadu. Ovde su i najgrandiozniji ljudski poduhvati oličeni u arhitektonskim i drugim artefaktima i jedna snažna povezanost prдавne prošlosti s današnjicom.

Ali, tu su i ljudi koji još uvek žive 'prvobitnim' životom kakav smo mi 'ostali' zaboravili ili skrajnuli s puta, gde ono najprirodnije Sunce i Mesec, svom silinom udarajući u bubnjeve, daju ritam životu i tek samo u podsećanju, daju prostora vremenu!

Percepcija vremena u drugom vremenu i prostoru

Od davnina, Sunce je predstavljeno i rečima i figurom kao disk. Netremice gledajući k jutarnjem suncu otvorenih očiju, ono se postepeno transformiše u savršeni krug, pri čemu osećamo trodimenzionalno dešavanje u njemu: vrenje, emitovanje, izraženu granicu svega ovoga, koju bura u njemu prevazilazi...

Pogledah k nebu – Disk s vatrenim kočijama nije se više video. Preko dana nije bio jasnih ivica od treperenja isparenja, barem ne gledajući iz centra grada – drevni mit da toplota jede vlagu – kako su nekada ljudi mislili, ovde je na delu, jer i toplota mora od nečega da živi. Sunce se hrani vlagom! Zapravo, vlage nije ni bilo!

I 'večna' fotografija sunca sa razgranatim zracima s vrha Piramida još uvek je 'mitska' – upoređivao sam današnje fotografije s onima koje napravih pre četrdesetak i više godina, nalazeći ista polazišta. Verovatno su se mnogi oprobali na istu temu! Na sličan način se poigrah s vremenom i osećanjima slikajući delove Kaira sa Citadele – s istog mesta, kroz iste uvijene gvozdene ornamente sa istog otvora! Može li se reći da je ovo kopija? Šta ćemo sa među *vremenom* i svim onim događanjima u tom među *vremenu*?

Usput zamišljam: šta bi bilo kada ne bih znao da se i zvezde pokreću i magline u svojim turbulencijama. Onda bi sve izgledalo Jedno i nepomično i večno tu. Zauvek viđeno! u miru opstajuće s večno opuštenim i zamišljenim likom Sfinge.

U smiraju, ulice grada kao da dobijaju na značaju, iako im toga ne manjka ni preko dana. Polako, još za svetlog večernjeg neba, počinju da se pale milioni svetlećih vrtećih, treperavih a i onih dostojanstveno mirnih reklama prepunih boja. Bezbroj taksija se vrti ulicama tražeći ili vozeći mušterije. Sa svojom neverovatnom svetlo-rezeda bojom, centrom dominira novoizgrađeni Hotel Hilton. Namah pomešah vremena, danas je to Hotel pun staračkih bora i neke druge boje, možda je i prefarban, ko će ga znati. Na Zamaleku, adi posred Nila, još uvek se ističe nekadašnji prvi TV i radio odašiljač. Uglavnom sve se pojačava osim dnevne jare koja jenjava sputana hladom nadolazećeg pustinjskog povetarca. Mirisi, buka, blještavost svetala. Sve!

Za mene kao detetu, sve me je ovo dovodilo do velikog uzbuđenja svojom fascinacijom, naročito ulice prepune palmi, i vreva Kaira noću, prepun reklama i svakakve nakićene rasvete i naravno hlad posle teške dnevne jare. Danas, uz ponešto dopunjen lični rečnik, mogu reći da mi je sve to izgledalo egzotično, a ono što je najvažnije primećivao sam i bio krajnje svestan neimaštine koja je kolala svuda ali ne kao *beda*, već kao da je bila navika nekog drugog sveta... Danas, ponovo na mestu sećanja, ovde je to sve izgledalo 'normalno' pa se neimaština ne pojavljuje u obliku bede. Pomislih kako sam oduvek bio veoma svestan ove razlike!

Treptaj i ja uživali smo u zajedničkom ponovnom susretu s nečim iz zajedničkog najranijeg detinjstva. U to vreme nismo imali izgrađeni dijalog kakav danas imamo, pa se shodno tome a i nesigurni u naše utiske, nismo uvek ni izjašnjavali o svemu. Tada, o vremenu nismo ni razmišljali, više smo ga osećali. Uglavnom, i Treptaj je primetila, osetih to po načina na koji je treperela, kako život *ima* ovde neko drugo *vreme* i neki drugi prostor. Prećutno konstatovavimo, a koliko smo još mogli da se setimo, da se nekada preko Heliopolisa putovalo do Gize oko pola sata pa i više, sve do izdvojenog i usamljenog uzvišenja gde su se nalazile ogromne kamene kocke naslagane određenim redom jedna na drugu, arhitektonska dela koja se zovu Piramide. Danas vam se može desiti da se u nekom hotelu u Gizi probudite s pogledom na obližnja najdrevnija ljudska dela – nema pustinje, nema asfaltiranog puta koji je kao neka crna zmijolika nit kroz Saharu vodio skoro do početka *vremena*. Tu smo, na licu mesta oči u oči sa prošlošću, našom, zajedničkom i arhitektonski najdrevnijom...

Svuda se širi prepoznatljiv miris kebaba i 'naduvanih' lepinja, napravljenih od krupno samlevenog brašna, a trebalo bi da budu najukusnije lepinje na zemaljskoj kugli jer se radi o egipatskom žitu, ogrejanom izobiljem sunca, a napravljene su od tamnog brašna. Što se egipatskog žita tiče, nekada u starom Rimu prekidali su se politički skupovi i nastupi govornika, pojedinaca i grupa po trgovima kada bi neko utrčavajući na trg sav zadihan uzviknuo da je pristiglo egipatsko žito u Grad. To me podseti da sam prilikom boravka u Amanu ušao u prodavnicu da kupim dve tri lepinje nalične negadšnjim, da me želja mine. Dadoh prodavcu pedeset delova jordanske funte. Počeše da naviru osmesi na licima ljudi koji stajahu oko mene: jedna puna kesa, zatim, druga kesa, kada je prodavac načeo treću zaustavih ga pokretom ruke, mimikom i uz propratni engleski, jedva ga ubedivši da stane, te da želim samo dve lepinje, ostalo neka zadrži. Eto, šta je narodni hleb! U Libiji, u Tripoliju, redovno sam uz samu peć, čekao da se proces pečenja hleba okonča... nakon čega bi pekar, tek ispećeni hleb pobacao u četvorougona žičana kolica a onda bi krenulo zahvatanje svih prisutnih bez obzira na ponekad opečene prste, a i kesa bi se skoro topila od vreline hleba. O ukusu da ne pričam. Pri tom cena nije za spominjanje... Ono što znam jeste da se u Egiptu 'njihov' hleb održao do danas i da ukusnijeg nema.

Nebo?! To je nešto što se valjda nigde ne može videti osim na ovom mestu. Ono do duboko u noć sjaji plavetnilom i kazuje da dan ne prestaje, da

je tu negde iza. I da će uskoro opet doći. Tako i biva jer zora pristiže nešto pre četiri, uz cvrkut mnogobrojnih ptica, egzotičnih i onih drugih. Ako ste ipak ostali budni, onda možete videti i noćni život, čak i pir insekta i gmizavaca, na primer, sitnih prozirnih guštera koji po plafonima gutaju muve koje se u njihovim stomacima ocrtavaju kao crne tačke..., a žohari neverovatnih veličina šetaju raskalašno po stanovima u kohabitaciji s buba rusima, koje su uspele u ove prostore da pristignu iz severnih delova Evrope i nasele se ovde u ogromnim količinama se razmnoživši!

Ovde je priroda na delu, kao već utabana navika ljudi. Ali, na neki način manje priroda nego igde. Čovek je okrenut licem i pogledom ka ljudima i vrevi, ka sebi ravnima – nadole, međutim, *mislina* je okrenut ka gore, valjda mu Bog Sunce i nedozvoljava, običnom smrtniku, da ga direktno gleda preko dana, ali mu ne može oduzeti slobodu da misli uperi ka onome što nije prisutnost za razliku od prisutnosti u odnosu na život. Ovde je noć isto toliko živa koliko i dan i nije čudo da je postojao mit dana i mit noći... svi hramovi Egipatski su podignuti sa zapadne strane Nila. Sad, neko može ovo da tumači na dva načina, ali je svakako postojala misao o tome, o vanvremenskom danu i svakako vanvremenskoj noći. Da li jedno u pravcu smrti koja je život s one strane, ili u pravcu života koji je s druge strane smrti... A i mesec je ovde živ i nije simbol noći, već se pretvara i u simbol dana itd. itd. jer Mesec sjaji ali ne odaje toplotu, i nije nagoveštaj i istureni deo noći već nešto svetleće na nebu, u okviru onog što se zove noć!

Nil je pri svom proticanju kroz grad uzak i miran ne odajući utisak da nosi veliki deo Afrike svojim tokom, niti nam budi posebne asocijacije na zavisnost jednog ogromnog prostranstva sa življem koji je već milenijumima koncentrisan uz njegove obale. Mutan, tih i miran kao da nosi u sebi neku duboku tajnu davnih vremena. Tajna podrazumeva i neku istinu, jer ne bi bila tajna. Možda je ta istina koju Nil nosi *život*. Svakako, pronosi život kišnog dela Afrike i talasa ga kroz njen istočni deo, rasprskavajući se u nepreglednu deltu pred svoj mirni i grandiozni kraj, kao svoj poslednji izdah, nalazeći konačno i već sasvim umoran večni mir u Sredozemlju. Ujedno, svoju tajnu koju nam nudi celim tokom, on ne otkriva već je laganim tokom uliva u more. Rasprskavajući tajnu, Nil je nudi svima kao delove svoje priče. Na dnu rečnog korita ostaje usput po neko zrno tajne koja nam, data na taj način, nije dostupna u svom jedinstvu i celosti. Tako, zauvek ostaje tajna!

Ipak, svojim nanosima plodonosnog mulja otvara nam se i govori svojim načinom, kroz plodove predivnih boja raznoraznog rastinja, voća, povrća. Govori nam svojim plodonosnim muljem i životom koji on milenijumima donosi i daje, a sve što je s njegove zapadne strane, nije čudo, smatraše se nekada boravištem zlih duhova, duhova smrti. On je sa svojim otkrivanjem sve ono što njegova dolina većim delom nije. Nil je dah i duh *vremena* koje više nije, ali je prisutan u svom mirnom letu svugde. Zato što leti on preleće, a zato što preleće nije! Sveprisutnost je znak i priča onog što možemo nazvati bitak...

Homer daje opis nečeg što nije ni reka ni more ali ga možemo nazvati 'ogromnim vodenim tokom'. Nazvavši ga večnim Okeanosom, tok koji je toliko

dug da obuhvata celu zemlju, a koji izvire tamo negde daleko *iza* sveta... pa smo i ovde opet u nekom drugom svetu...

U životnom smislu beskonačnost se izjednačava sa smrću, jer šta je drugo gledanje u prošlost nego gledanje u nešto što svakim narednim trenom sve manje postoji, nestaje ili je čak odavno nestalo. Gledajući u zvezde sa Korčule, gde se na Mlečnom putu ili Ivkovoju slami najjasnije ocrtava svaka zvezda. Ali gledajući onamo, gledamo i ovamo tj. gledamo u sada jer sada gledamo, ali i u budućnost kao stvaranje novog – novih zvezda, novog života.. pa se ove dve suprotnosti rađanje i nestajanje uživaju u jednoj tački, koju mi pokušavamo da razdvojimo na dva, nazivajući jedno smrt a drugo od ta dva život, pa onda da to jedno dalje razdvajamo na samo naš život i život ostalih itd. do u beskraj pretvarajući sve u jednu jedinu tačku, kojoj pokušavamo da damo smisao 'našeg' života, ne shvatajući da ta tako iscepana tačka nije uslovna za život... jer treba da predstavlja isključivo život. Time isključujemo budućnost koja je zapravo smrt...

Kairo je i danas, a naročito Aleksandrija, prepun arhitektonskih zdanja s uticajem i dahom mediteranskog duha začinjenog višemilenijumskom potkom i francusko-engleskom ornamentikom, gde se Evropa u svom romantičnom izdanju javlja na tlu Afrike i srednjeg istoka u XIX i XX veku, kao nigde drugde osim nekada u već sada potpuno razorenom Bejrutu... Aleksandrija stoji kao večni dokaz raskršća ali i spoja onoga iza, onoga najdrevnijeg i onoga što je uvek bilo i ostalo 'nepročitano' s usana vremena. Evropa i svet i Egipat (da spomenemo i negdašnji Liban) pedesetih godina, disali su kao jedno sa svojim karakteristikama u kulturološkom pogledu... jedinstveno s prošlošću, sadašnjošću i budućnošću... život se otvarao kao lotosov cvet... a to se odnosilo i na bilo koje mesto u to vreme, pa i najzabitije na tim prostranstvima... pa su, na tada samo povremeno asfaltiranom i uskom i prašnjavom putu od blizu hiljadu kilometara do Asuana bile su postavljene reklame koka-kole i Shell naftne kompanije, a na svakom koraku ste mogli videti i manje cisterne koje su vukli večni plemeniti mučenici – magarci, pune nafte sa crvenom školjkom kompanije Shell na žutoj podlozi (slična slika i danas: s tehničkom vodom između Bara i Ulcinja). Deca, bosa i prašnja, koju bi sretali usput i koja bi se za tren oka okupljala oko naših parkiranih kola željni da se slikaju, znali su za Jugoslaviju, znali za Tita... i opet ni u ovoj najvećoj zabitosti ni tada: *siromaštvo nije bilo izjednačeno s bedom*... nije bilo ozlojeđenosti, iako im se verovatno činilo da smo u odnosu na njih prekomerno bogati, pod uslovom da su o tome uopšte razmišljali...

Otvorenost lotosovog cveta, prisutnost na svakom mestu, životnost, i sve oko vas, budi vas do te mere da je nemoguće ne osećati stid tek pristiglih smrtnika, nas, zatvorenih i beživotnih na otvorenom, za svoje ponašanje uopšte u odnosu prema životu... A, vreme, vreme ovde i nije toliko važno, ne oseća se teskoba koja na drugim mestima postoji radi sabijanja vremena na koje stalno mislimo žureći, trošeći ga besomučno a nikada ga nemajući dovoljno i koje nam u svom oticanju, a da toga nismo svesni, ističe ka kraju. Bez obzira na vrućinu, na privikavanja, na neobičnosti na koje nailazi čovek na svakom koraku, bez obzira na sve, vreme koje je ovde na samom izvoru –

životno – miruje i daje nam punoću. Ovde ga imamo u izobilju, ne trošeći ga uzalud na nekom drugom mestu...

Ipak, vreme jeste ovde sabijeno, ali na drugi način a ne našom neprimerenom trkom njemu u susret, ono je ovde, tu, sabijeno u jednostavnosti života i smrti! Nisam proverio, ali i Egipćani sigurno da imaju naziv za smrt, ali ne verujem da je njegov sadržaj isti kao naš, evropejski. Jer, ovde kao da nema pojmovne razlike a razlika je itekako prisutna svuda oko vas. Međutim, ne bih to nazvao smrt već zalazak koji je delimično nagovešten izlaskom sunca ali i njegovim odlaženjem u mirnu noć, negde tamo, pa to nazovimo kako hoćemo...

Predrag D. Stanković
TREPARENJE VREMENA

Izdavač
Predrag D. Stanković
e-mail: predrag.stankovic48@yahoo.com
mob: 051 191 5833
[www.predrag](http://www.predrag.stankovic.com) stanković cile

Tehnička obrada teksta, dizajn
Predrag D. Stanković

Na omotu:
Miloš Stanković,
akademski vajar
Hod misli, 70x190x110

Lektura
Svetlana Vasović

Štampa
Samizdat

Primeraka
12